

Міністерство науки та освіти України Національний
Університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет правничих наук
Кафедра загальнотеоретичного правознавства та публічного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«Теорія консерватизму Е Бьюрка: історія і
відповідність сучасним викликам.»**

**"Edmund Burke's Conservatism Theory: History and
Compliance with Modern Challenges "**

Виконав: студент 2-го року навчання,
Спеціальності
081 Право
Румянцев Олександр Валерійович

Керівник: Шмарьова Т.І.
доцент, старший викладач

Рецензент_

Магістерська робота захищена
з оцінкою_

Секретар ЕК_
«_» 20_p.

Київ - 2024

Декларація академічної доброчесності

Я, Румянцев Олександр Валерійович, студент 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю 081 «Право», факультету правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною магістерська робота на тему « Дисциплінарна відповідальність державного службовця. Європейський досвід та практика застосування в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п.3.1 Положення « Про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений.
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною друкованої версії

09.05.2024 року

Румянцев. О. В.,

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 Едмунд Бьорк і теорія консерватизму.....	6
1.1. Консерватизм як теорія і суспільно – політичне явище. Передумови виникнення та шляхи розвитку	6
1.2. Витоки Англійського консерватизму та вплив протоконсерваторів на погляди Едмунда Бьорка.....	13
1.3. Едмунд Бьорк і його філософський доробок	18
РОЗДІЛ 2 Втілення теорії консерватизму Едмунда Бьорка у праві.....	24
2.1. Едмунд Бьорк і право: погляди на Конституцію як юридичне явище....	24
2.2. Погляд Бьорка на, реформи та революційні методи і «право на повстання».....	31
2.3. Погляди Бьорка на природне право, позитивне право і людське суспільство.....	34
2.4. Едмунд Бьорк та ідея суспільного договору.....	38
РОЗДІЛ 3 Вплив теорії консерватизму Едмунда Бьорка на сучасне право.....	44
3.1. Актуальність теорії консерватизму Бьорка в сьогоденні.....	44
3.2. Вплив теорії консерватизму Бьорка на сучасні тенденції у сфері прав людини.....	47
3.3. Вплив теорії консерватизму Бьорка на сучасне міжнародне право. Генрі Кіссінджер як провідник ідей Бьорка в сучасності.....	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Тема магістерської роботи «Теорія консерватизму Е Бьорка: історія і відповідність сучасним викликам»

Актуальність дослідження полягає в викликах сучасних держав у сфері реформування регламентації суспільних відносин. Швидка динаміка суспільного розвитку вимагає від умовного реформатора розуміння кількох варіантів підходу до проблеми, і вміння обрати доцільний варіант, аби зміни, принесені, зокрема, ухваленим юридичним актом (в тому числі і вищої юридичної сили) були корисними, а не руйнівними для суспільства. Зокрема, у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи (і особливо – в Україні), протягом останніх 20 років, суспільство реалізувало право на повстання проти узурпації влади. Проте, не у всіх випадках нові уряди змогли діяти на благо суспільства, а в Україні – невдачі післяреволюційних урядів призвели до повернення реакції, загрози верховенству права, і врешті – решт, повторному революційному виступу суспільства проти узурпації влади. Перед владами постсоціалістичних держав Європи (і не тільки) стоять питання дотримання балансу і суспільної злагоди при імплементації складних (і часто непопулярних) реформ. Саме існування цього питання, на нашу думку, робить цю роботу актуальною.

Дослідницьким питанням цієї роботи є: питання особливостей реалізації теорії консерватизму Едмунда Бьорка на практиці, а також в теорії права та держави, її релевантність, та відповідність сучасним викликам.

Об'єктом дослідження є теорія консерватизму як правового, політичного та філософського явища, авторства політика, юриста, філософа, публіциста і парламентаря Едмунда Бьорка

Предметом дослідження є реалізація теорії консерватизму в юридичній сфері.

Мета дослідження полягає в розумінні феномену консерватизму як явища,

теорії консерватизму Едмунда Бьорка, філософському та ідейному базисі цієї теорії, впливі теорії консерватизму Бьорка

Відповідно до поставленої мети, в даній роботі вирішуються наступні завдання:

1. Визначення поняття консерватизму як ідеї
2. Відслідковування генезису консерватизму до Едмунда Бьорка
3. Визначення джерел натхнення Едмунда Бьорка при створенні теорії.
4. Аналіз теорії консерватизму Бьорка з точки зору права: його розуміння природно – правової теорії, концепції суспільного договору та конституціоналізму.
5. Аналіз причин актуальності теорії консерватизму Бьорка в розрізі права в сучасному світі.
6. Аналіз впливу теорії консерватизму Бьорка на сучасну імплементацію прав людини 4 покоління (на прикладі права на аборти та рішення Верховного Суду США щодо анулювання прецеденту *Roe v. Wade*), на міжнародне право і дипломатію, і ролі Генрі Кіссінджера у повторній актуалізації теорії Едмунда Бьорка.

РОЗДІЛ 1

ЕДМУНД БЬОРК І ТЕОРІЯ КОНСЕРВАТИЗМУ

1.1. Консерватизм як теорія і суспільно – політичне явище. Передумови виникнення та шляхи розвитку.

Консерватизм як в своїй суті є ідеєю про перевагу історично успадкованого, а не абстрактного та ідеального. Ця перевага традиційно базується на органічній концепції суспільства, тобто на вірі в те, що суспільство — це не просто набір індивідів, а живий організм, який складається з тісно пов'язаних, взаємозалежних суб'єктів.[1] Іншими словами, консерватизм в суті своїй означає або більш обережний, еволюційний підхід до будь – яких змін у будь – якій сфері суспільних відносин (включно з юридичною сферою).

Консерватизм як суспільно – політичне явище виник в часи Просвітництва, і остаточно сформувався внаслідок суспільних змін, що сталися протягом Французької Революції 1789 року. Діячі європейського Просвітництва 18-го сторіччя мали на меті покращити становище людини шляхом реформування політичних інститутів і встановити етичні та політичні принципи, які апелювали б до розуму, а не до усталеної влади чи традиції, «універсальної етики, незалежної від історично умовної традиції». Консерватизм же відкидає політичний раціоналізм, який намагається реконструювати суспільство на основі абстрактних принципів чи загального плану. Едмунд Бьорк протистояв політичному раціоналізму саме його через абстрактність та метафізичність:

«Я не можу [хвалити чи критикувати] людські дії... через простий погляд на об'єкт, оскільки він позбавлений будь-якого зв'язку, у всій наготі та самотності метафізичної абстракції» [2, стр. 66]

Отже, консерватизм спирається на те, що можна назвати скептицизмом щодо абстрактних раціональних принципів. Раціоналізм симпатиків радикальних перетворень є «метафізичним» через ігнорування конкретних соціальних, економічних та історичних умов.

Проте, консерватизм загалом є доволі гнучким феноменом, і в його основі існує кілька напрямків з різною градацією умовного «несприйняття» радикальних суспільних змін. У XVIII ст. найбільш важливими та впливовими теоретиками та ідеологами консерватизму були Едмунд Бьорк та Жозеф де Местр. Для цілей цієї роботи важливо коротко розглянути розуміння консерватизму і Бьорка, і де Местра. І Бьорк, і Местр є батьками консерватизму, і аналіз спадку одного без іншого робить і вивчення теорії європейського консерватизму неповною, оскільки вони розвинули ідеологію фактично одночасно. Оскільки аналіз теорії консерватизму де Местра не є об'єктом дослідження, зупинятись на її детальному розгляді не є доцільним. Проте, для цілей цієї роботи є важливим загальний порівняльний аналіз як теорії консерватизму де Местра і Бьорка, так і соціальний та політичний бекграунд обох філософів.

Основоположною різницею в розумінні консерватизму у Бьорка та у де Местра є саме ставлення до змін. Бьорк представляє більш стриману англо-американську консервативну традицію, тоді як де Местр втілює ірраціональну та реакційну континентальну течію консерватизму, радше репресивного характеру.

На розуміння консерватизму Де Местра впливали як джерела пізнання, якими він послуговувався, так і риси його світосприйняття: де Местр був насамперед побожним римо-католиком, який зосередив значну частину своєї політичної думки навколо концепцій, розроблених католицькими теологами, і навколо багатої інтелектуальної традиції Церкви. Це вплинуло на його сприйняття Французької Революції 1789 року.

Жозеф де Местр, впливовий консервативний філософ і дипломат кінця 18 го і початку 19-го століть, сформулював свої погляди на право в ширшому контексті своїх реакційних політичних і релігійних переконань. Хоча він не розробив комплексної правової теорії, подібної до сучасних вчених-юристів, його твори та політичні трактати дають зрозуміти його точку зору на право та управління.

Божественна влада й абсолютна монархія: центральною в правовій і політичній думці де Местра була ідея божественної влади, наданої монархії. Він

стверджував, що царство встановлено Богом і служить основним джерелом закону та порядку в суспільстві. Де Местр відомий захистом абсолютної монархії як найефективнішої форми правління, стверджуючи, що воля монарха має бути вищим законом. [3, стр. 93].

Природне право і божественне провидіння: Де Местр вірив в існування природного права, але вважав його підпорядкованим божественному провидінню та волі Бога. Він стверджував, що людські закони повинні відображати та підтримувати божественні принципи, а монарх виступає як земний представник божественної влади. Ця перспектива сформулювала його критику світського лібералізму та раціоналізму, які він бачив як загрозу встановленому Богом моральному та соціальному порядку [4, стр. 44].

Ієрархія та порядок: Де Местр підкреслював важливість ієрархії та соціального порядку для підтримки стабільності та запобігання хаосу. Він бачив ієрархічну структуру суспільства з монархією на її вершині як відображення природного та божественного порядку всесвіту. На думку де Местра, закон має підтримувати та зміцнювати цю ієрархічну структуру, коли кожна особа виконує призначену їй роль у соціальній ієрархії. [4, стр. 50]

Скептицизм щодо юридичного позитивізму: хоча і не чітко сформульовані в сучасних термінах, праці де Местра свідчать про скептицизм щодо юридичного позитивізму та ідеї права як суто людського творіння. Він відкидав уявлення про те, що закон можна відокремити від божественного авторитету чи природного порядку, натомість виступаючи за концепцію права, яка була невіддільна від релігійних і моральних принципів [4, стр. 53].

Таким чином, правова теорія Жозефа де Местра була глибоко переплетена з його ширшим політичним і релігійним світоглядом, який наголошував на божественній владі, ієрархії та ролі монархії як втілення божественної волі. Ці принципи характеризують консервативну реакцію проти ліберальних і світських течій Просвітництва.

Едмунд Бьорк, видатна постать у британській політиці та філософії 18-го

століття, народився в Дубліні, Ірландія, у 1729 році. Виріс у відносно заможній родині, Бьорк здобув початкову освіту в місцевій школі квакерів, а потім вступив до Трініті-коледжу в Дубліні, де займався класикою, літературою, філософією. Саме під час навчання в Трініті-коледжі Бьорк глибоко полюбив класику та познайомився з інтелектуальними течіями Просвітництва, які сформували його майбутні інтелектуальні пошуки.

Після закінчення освіти Бьорк переїхав до Лондона, де почав кар'єру письменника, памфлетиста та політичного оглядача. Його ранні твори відображали його різноманітні інтереси, починаючи від естетики та літератури до політики та економіки. У 1757 р. він опублікував свою фундаментальну працю «Філософське дослідження походження наших уявлень про піднесене і прекрасне», в якій досліджував природу естетики та піднесеного. Ця робота не тільки затвердила Бьорка як провідну фігуру в новій галузі естетики, але й заклала основу для його подальших філософських пошуків.

Політична кар'єра Бьорка почала процвітати в 1760-х роках, коли він залучився до політики вігів і зарекомендував себе як видатний діяч у парламенті. Його промови та твори на широкий спектр тем, включаючи Американську революцію, Французьку революцію та британську колоніальну політику, привернули широку увагу та визнання. Захист Бьорком британської конституційної монархії та його критика революційних потрясінь у Франції зміцнили його репутацію провідного консервативного мислителя свого часу.

Протягом усього життя Бьорк залишався плідним письменником і коментатором, торкаючись питань політичної філософії, економіки, релігії та соціальних реформ.

У стислому вигляді, можна виокремити наступні основні постулати теорії консерватизму у варіанті Едмунда Бьорка:

- Бьорк наголосив на важливості традицій і звичаїв як життєво важливих компонентів соціальної єдності та стабільності. Він стверджував, що суспільство є органічною сутністю, сформованою накопиченою

мудрістю та досвідом минулих поколінь, і різкі зміни встановлених інститутів ризикують підірвати соціальний порядок і гармонію. [5, стр. 1126]

- Бьорк виступав за поступові та прагматичні реформи замість радикальних потрясінь. Він вважав, що до змін слід підходити обережно, з глибоким розумінням складності людської природи та суспільства. Розсудливість, на думку Бьорка, вимагала поваги до існуючих інститутів і поступової еволюції, а не раптової революції. [6, стр. 65]
- Визнаючи існування прав, Бьорк відкидав абстрактну та універсалістську концепцію природних прав. Він стверджував, що права є історично умовними та походять із суспільного договору, а не з абстрактних принципів розуму. Бьорк вважав, що права найкраще захищаються в контексті встановлених соціальних і правових норм. [6, стр. 70]
- Бьорк захищав важливість авторитету, ієрархії та соціального порядку для підтримки стабільності та запобігання хаосу. Він бачив традиційні інституції, такі як монархія та церква, основними опорами соціальної єдності та морального порядку. Бьорк стверджував, що суспільству потрібні сильні ієрархічні структури та централізована влада для підтримки стабільності та запобігання моральному занепаду [5, стр. 1116]
- Бьорк глибоко скептично ставився до раціоналістичних і утопічних тенденцій Просвітництва [5, стр. 1119]. Він критикував абстрактні теорії вдосконалення людини та соціальної інженерії, стверджуючи, що вони часто призводять до ненавмисних наслідків і соціальних потрясінь. Бьорк підкреслював важливість практичної мудрості, емпіричних спостережень і поваги до історичного досвіду в управлінні.
- Бьорк розглядав суспільство як органічне ціле, пов'язане спільними

звичаями, традиціями та лояльністю. [5, стр. 1118]. Він наголосив на важливості спільноти та органічного соціального порядку для виховання почуття приналежності та ідентичності. Бьорк стверджував, що соціальні зміни повинні керуватися повагою до різноманітних інтересів та ідентичностей, які складають суспільство.

Загалом, можна стверджувати, що Бьорк і де Местр не були антагоністами щодо консерватизму як реакції на принесені ідеями Просвітництва радикальні суспільні зміни. Проте, обидва філософи мали різний погляд на деталі концепції консерватизму. Відповідно, існує необхідність порівняти саме розбіжні думки Бьорка і де Местра:

Бьорк наголошував на важливості традицій і поступових реформ як необхідних для підтримки соціальної стабільності. Він захищав встановлені інститути, такі як монархія та церква, як оплот проти радикальних змін. [5, стр. 1127]

Жозеф де Местр дотримувався більш авторитарних поглядів, виступаючи за відновлення абсолютної монархії та верховенства релігійної влади. Він вважав традиції та авторитет необхідними для збереження суспільного порядку та запобігання моральному занепаду суспільства.[3, стр. 94].

Критикуючи надмірності раціоналізму та Просвітництва, Бьорк визнавав цінність розуму та емпіричних спостережень. Він підкреслював важливість практичної мудрості та поваги до історичного досвіду. [3, стр. 102]

де Местр був більш скептичним щодо розуму та цінностей Просвітництва, виступаючи за повернення до традиційних релігійних та ієрархічних структур як протиполяга раціоналістичним тенденціям.[3, стр. 94].

Бьорк мав відносно оптимістичний погляд на людську природу, вважаючи, що люди здатні до чесного життя та самоврядування в рамках встановлених соціальних норм та інститутів. [5, стр. 1127]

Де Местр мав більш песимістичний погляд на людську природу, наголошуючи на необхідності сильної влади та ієрархічних структур для

стримування людських пристрастей і підтримки соціального порядку. [3, стр. 95]

З цього можна зробити висновок, що Бьорк був значно поміркованішим, ніж де Местр. На нашу думку, тут відіграли роль наступні чинники:

Суспільство та державний устрій: Бьорк і де Местр займали достатньо високе положення у відповідно англійському та французькому суспільстві. Проте якщо де Местр, як уродженець Савойї, прямо відчув наслідки Французької Революції, і навіть був змушений емігрувати з Франції, то Бьорк лишався «стороннім спостерігачем», і не зіштовхнувся з Революцією у своєму житті в буквальному сенсі. До того ж, де Местр жив у французькому суспільстві, з державним устроєм у вигляді абсолютної монархії. Цим, на нашу думку, і можна пояснити його більш апокаліптичне сприйняття Революції та ідеї суспільно політичних змін в цілому.

Едмунд Бьорк мав дещо інший досвід як філософ, політик, та юрист: Англія його часу уже мала історичний досвід як кардинальних змін державного устрою на прикладі опозиції аристократії безмежній королівській владі, Англійської революції 1649 року і страти короля Чарльза I, з наступним встановленням республіки та правлінням лорда – протектора Олівера Кромвелля. У XIX столітті Англія уже знала концепцію розподілу влади, монарх не був абсолютним лідером держави, а інститут парламенту існував з 1625 року (в Англії; парламент Великої Британії був утворений у 1707 році через об'єднання Англії та Шотландії). Едмунд Бьорк і сам був наочною демонстрацією цих, уже укорінених на той час в системі правління, змін – він був членом парламенту 28 років поспіль. Відповідно, концепція Бьорка була більш юридичною, і дещо менш філософською за своїм характером, оскільки Бьорк жив і працював у середовищі законодавців, реалізуючи саме юридичний потенціал.

Релігія: де Местр був ревним католиком. З цього випливала і його відданість ідеї абсолютної королівської влади як Божої волі. Вкрай ворожому ставленню де Местра будь яких змін сприяло як і руйнування цієї концепції у Франції внаслідок революційних потрясінь, і зрештою, страта Людовіка XVIII, так і переслідування

проти католицької церкви Франції, інституту, неподільного з державним устроєм.

Бьорк був католиком, що згодом перехрестився у протестанти. У Англії, релігія після Англійської Революції не зазнавала гонінь, подібних Франції після 1789 року. Окремо варто виділити дещо іншу релігійну традицію в Англії, порівняно з Францією. Окрім значно більш сильного впливу протестантизму в країні, порівняно з католицизмом, важливим фактором релігійного життя в Англії було створення окремої англіканської церкви королем Генріхом VIII, по суті створило новий напрям теологічної думки, вплив якої в Англії був значно більшим (в тому числі, і на самого Едмунда Бьорка, що буде проаналізовано детальніше у наступному підрозділі).

Відповідно, доцільно стверджувати, що теорія консерватизму виникла як реакція на панівний радикалізм і раціоналізм, притаманний філософській думці епохи Просвітництва. Проте і сама теорія консерватизму не була чимось універсальним і цілісним; формувались концепції авторства Бьорка і де Местра, які мали подібні риси, проте значно відрізнялись у деталях, що продиктовано різницею в суспільних, релігійних та професійних чинниках, вплив яких відчували філософи.

1.2. Витоки Англійського консерватизму та вплив протоконсерваторів на погляди Едмунда Бьорка

Хоча Едмунд Бьорк був першим, хто сформував сучасну теорію консерватизму, недоцільно вважати, що він не відчув впливу інших мислителів. Еволюція державного ладу в Англії була предметом диспутів задовго до подій Французької революції. Так само ідея обмеження королівської влади і нового суспільного договору жила в Англії ще з моменту прийняття «Великої Хартії Вольностей» у 1215 році внаслідок вимог англійських баронів до короля Джона Безземельного, і цей антагонізм аристократії та короля зберігався, час від часу згасаючи, до часів Англійської революції 1649 року, і далі, до часів Едмунда Бьорка

Як було згадано вище, в формуванні поглядів Бьорка існував ще один важливий чинник: його ставлення до релігії. Бьорк був доволі релігійною людиною, але вкрай важливо наголосити що релігію він також сприймав як джерело регуляцій

і правил, за якими живе суспільство: «Немає нічого більш певного, ніж те, що наші звичаї, наша цивілізація та всі хороші речі, які пов'язані з манерами та з цивілізацією, у цьому нашому європейському світі віками залежали від двох принципів і були, справді, похідним від них разом: я маю на увазі дух джентльмена і дух релігії.» [7, стр.65]

Вплив релігії на погляди Бьорка посилювався і тим, що церква того часу була майже не відокремлена від держави (доказом чого може бути сам факт і обставини утворення Англійської церкви Генріхом VIII), а отже, будь які концепції та аналіз проблем теорії права і держави брали до уваги і роль церкви у суспільстві, а іноді і висувались кліриками: англійство мало широкий культурний і політичний вплив. Таким чином, Бьорк, як протестант, і як філософ і вчений – правник, не міг не відчувати впливу з боку релігійних постулатів християнства, і самої ролі церкви в державі, і цей вплив був значущим для формування ним теорії консерватизму.

Одним з найбільш впливових для Бьорка теологів був Джозеф Батлер (1692-1752) англійський єпископ, теолог і філософом, відомим своїми впливовими працями з моральної філософії та теології. Він служив єпископом Брістоля, а потім єпископом Дарема в Церкві Англії. Філософські твори Батлера, зокрема його «Проповіді, виголошені в капелі Роллса» (1726) і «Аналогія релігії, природної та відкритої, з будовою та ходом природи» (1736), утвердили його як одного з провідних мислителів свого часу.

Як дослідник питань моральної філософії, саме Батлер ініціював роздуми про важливість традицій (і, як, теолог, під традиціями він мав на увазі радше релігійні звичаї та приписи), на протигагу раціоналістським тенденціям епохи Просвітництва про примат чистого раціо:

«І той, хто ретельно розгляне, якою мірою людський рід справді перебуває під впливом розуму, а якою – звичаєм, може, я думаю, переконатися, що навіть не визнають для пустощів встановлення речей на плаву; і небезпека розставання з тими гарантіями свободи, які випливають із приписів тривалої давності та з історією використання.» [8, стр. 250].

Відповідно, на спадщину, яку суспільство отримало від попередніх поколінь, слід дивитися з благоговінням, і жодні необдумані реформи людства не повинні

проводитися:

«Тому розумні люди дивитимуться на загальний план нашої конституції, переданий нам нашими предками, як на священний; і задовольняються тим, що спокійно виконують те, що вимагає їх становище, щоб виправити окремі речі, які, на їхню думку, непотрібні, і забезпечити конкретні речі, які, на їхню думку, є недоліком, наскільки це практично можливо, не ставлячи під загрозу ціле.» [8 стр. 250], [9, стр. 577]

Отже, Батлер зробив два важливі висновки, які стали згодом ключовими і для Бьорка: традиції і звичаї не менш важливі за раціональні роздуми; реформи мають впроваджуватись з урахуванням цих традицій, і варто обмежуватись еволюційними змінами, що не передбачають абсолютного зламу суспільного порядку.

Іншим кліриком і теологом – англіканцем, чії ідеї мали вплив на філософські погляди Едмунда Бьорка, був Вільям Лод.

Вільям Лод (1573-1645) був впливовим англійським церковником і архієпископом Кентерберійським з 1633 року до своєї страти в 1645 році. Його перебування на посаді архієпископа ознаменувалося його зусиллями нав'язати англійській церкві англіканську літургію та змінити церковні обряди, що призвело до суперечок і конфлікту з пуританами та парламентаріями.

Перебування Лода на посаді архієпископа збіглося з періодом загострення напруженості між монархією та парламентом. Його тісний зв'язок із Карлом I і його підтримка королівської прерогативи зробили його мішенню для критиків політики короля. У 1640 році парламент оголосив Лоду імпічмент за державну зраду, звинувативши його в сприянні свавільному правлінню та спробах підірвати протестантську релігію.

Хоча Лод не був юристом, з чисто філософської точки зору, він також доклався до формування світогляду Едмунда Бьорка в плані сприйняття реформ і змін в цілому. Так, реформи церковних порядків з відкатом від пуританства, Лод пояснював традицією і згубністю таких змін:

«Причинами моєї турботи про цю Церкву (і єдиними причинами, якими б вони не були), є зведення її до Ордену, підтримка в ній зовнішнього поклоніння Богу та приведення її до правил її першої Реформації), усієї цієї злісної бурі, яка так темно обрушилася на мене та деяких моїх

братів». [10]

Також Лод окремо наголошував на меншій радикальності пропонованих ним реформ, і провів межу між «реформою» та «інновацією», вважаючи, що звинувачення його в інноваціях некоректні, оскільки інновації є щось, що принципово змінює існуючий порядок, тоді як його реформа спрямована на відновлення її у вихідному стані. [10].

Отже, можна стверджувати, що основу стриманого підходу Едмунда Бьорка до реформування політичної системи та концепції традиції, а також необхідності враховувати традиції, звичаї і обставини при впровадженні змін. Основним джерелом традиції з точки зору англійських протоконсерваторів, були саме релігійні постулати. Разом з тим, Бьорк, подібно до Лода та Батлера, не заперечує зміни в цілому: основною метою є пропорційність обставинам, і принцип, який можна умовно охарактеризувати як «змінити, але не нашкодити».

Разом з тим, окрім чисто філософських релігійних концепцій, нехай і пов'язаних з правом та державою, Бьорк також відчував вплив і сучасників, і цей вплив був більш дотичним до теорії права і держави, ніж до філософії. Бьорк знав про концепцію суспільного договору, і також ознайомлювався з доробком її англійського критика, Девіда Юма.

Погляди Девіда Юма на суспільний договір є невід'ємною частиною його політичної філософії та викладені в його впливовій праці «Трактат про людську природу» та «Дослідження принципів моралі». Скептицизм Юма щодо теорії суспільного договору ставить під сумнів уявлення про те, що політична влада походить виключно від гіпотетичної згоди між індивідами. [11, стр. 65]

У «Трактаті про людську природу» Юм досліджує основи політичної влади, виступаючи проти ідеї суспільного договору як основи уряду [12, стр. 277]. Він стверджує про відсутність жодних історичних доказів, які підтверджують існування буквального суспільного договору, і припускає, що політична влада виникає натомість із поєднання звички, звичаю та природних схильностей людей.

У «Дослідженні принципів моралі» Юм додатково критикує теорію

суспільного договору, ставлячи під сумнів її здійсненність і практичність. Він стверджує, що ідея про добровільну відмову індивідів від своїх природних прав на створення громадянського суспільства є неправдоподібною та не точно відображає складність людської поведінки та соціальної взаємодії. [13, стр. 127]

Скептицизм Юма щодо теорії суспільного договору відображає його ширшу емпіричну філософію, яка наголошує на важливості досвіду та спостережень для розуміння людської природи та суспільства. Він стверджує, що політична влада не базується на абстрактних принципах чи гіпотетичних угодах, а скоріше органічно виникає із взаємодії та звичаїв суспільства.

Підсумовуючи, критика Девідом Юмом теорії суспільного договору кидає виклик традиційним уявленням про політичну владу та підкреслює складність людської природи та соціальної організації.

Варто зазначити, що теорії Юма були складовою теоретичного базису Бьорка, зокрема він сприймав емпіричний підхід Юма до філософії, проте він не сприймав теорію і доробок Юма некритично.

У своїх працях Бьорк часто посилався на скептицизм Юма щодо абстрактних політичних теорій і його наголос на важливості традицій і звичаїв у соціальному та політичному житті. Бьорк поділяв скептицизм Юма щодо теорії суспільного договору, стверджуючи, що політична влада органічно виникає з історичного досвіду та суспільних звичаїв, а не з гіпотетичних угод між індивідами.

Однак Бьорк також критикував деякі аспекти філософії Юма, зокрема його моральний скептицизм і редукціоністський підхід до релігії. Бьорк, побожний християнин, скептично поставився до аргументів Юма проти існування об'єктивних моральних принципів і його твердження про те, що релігія ґрунтується на забобонах та ірраціональності.

Відповідно, Бьорк радше тяжів до розвитку ідей Юма у напрямку більш широкого інтелектуального проекту синтезу емпіричних спостережень із традиційною мудрістю та моральними цінностями. Бьорк справді відчув вплив як клерикальної, так і наукової думки, вони стали основою його світогляду, як

філософа, проте засновником теорії консерватизму його зробило бажання систематизувати цю теоретичну основу, поєднавши їх у концепцію, що була б позбавлена крайнощів обох видів цієї теоретичної основи.

1.3 Едмунд Бьорк і його філософський доробок.

Першочергово варто знову наголосити на універсальності професійного досвіду Едмунда Бьорка. Окрім власне філософського доробку, саме Бьорк, як правник, та як законодавець, втілював положення теорії консерватизму у праві. Відповідно, доцільним є короткий огляд його філософського доробку, як джерела впливу його розуміння консерватизму на теорію права і держави.

Відповідно згаданого у попередньому розділі, Едмунд Бьорк сприйняв ідею поступового та обережного реформування з оглядом на звичаї, обставини і реалії конкретного суспільства. Бьорк застерігав від революцій та їхніх утопічних планів вдосконалення людини, натхненних раціоналістичною філософською думкою. Цьому протистоянню присвячена найбільш важлива і впливова робота Едмунда Бьорка в царині філософії та політичної юриспруденції – «Роздуми про революцію у Франції», присвячена самій революції та її наслідкам.

У своїй критиці змін, які може принести такий насильницький і радикальний феномен як революція, Бьорк виклав важливі тези, що дають остаточне розуміння його політичній філософії.

Зокрема, Бьорк вказував на притаманний радикальним змінам вибух насилля проти політичних опонентів. Під час роботи над «Роздумами» в 1790 році, він передбачив французький революційний терор через три роки:

«У квітучому гаю [академічного знання] [цієї нової завойовницької імперії світла й розуму], у кінці кожного краєвиду, ви не бачите нічого, крім шибениці;» [14, стр.128]

Він також передбачив переворот Наполеона. Його передбачення ґрунтується на його думці, що коли поступливість більше не впливає зі звичаєвої вірності, результатом є буремне і нестримне насилля [14, стр.128] Як коментує Штайнер:

«Коли Бьорк опублікував свої «Роздуми...», Французька революція

перебувала в мирній фазі [і] його криваві передбачення здавалися майже істеричними... Заднім числом... його похмуре ясновидіння набуло величезної ваги.» [1]

Він навів «перший серйозний аргумент про те, що революції пожирають своїх дітей і перетворюються на свої протилежності.» [15] — що насильницьке захоплення влади викликає насильницький їй опір Його британські друзі порівнювали Французьку революцію зі Славетною революцією 1688 року: Бьорк наводив інше порівняння, вважаючи це повторенням 1649 року, коли парламент було «очищено», а короля Чарльза I страчено. Революція 1688 року не стверджувала, як Французька революція, що влада може повернутися до народу, який має право «зводити нову форму... як вважає за потрібне» [16, стр. 128].

Едмунд Бьорк також бачив у Франції те саме ігнорування практики державо – і правотворення, проти якого він виступав. Бьорк стверджував, що революціонери нав'язують теорію політичній практиці, тоді як замість цього вони повинні виводити теорію з неї. У своїй промові 1782 року він вважав неймовірним брати теорії, які вчені та спекулятивні люди створили від цього уряду, а потім, припускаючи, що він ґрунтувався на цих теоріях, звинувачувати цей уряд у невідповідності їм. [14, стр. 19]

Таким чином, він вважав програму Просвітництва вольової, абстрактно ухваленої соціальної реформи дурістю, яка порушувала органічну таємницю історизму, [аристотелівського]... розгортання... інституційних моделей суспільного буття [1]

Він виступав проти радикальних раціоналістичних філософів, романтичного сентименталізму Руссо та утилітаризму Бентама, нарікаючи, що «епоха лицарства минула. Нова епоха була «епохою софістів, економістів і прихильників розрахунків» [14, стр. 191]. Він заперечував раціоналістам, стверджуючи, що «жодна велика людська інституція не виникає в результаті обдумування», а скоріше розвивається у спосіб, який не передбачали його засновники; «Людські твори є крихкими пропорційно до... ступеня, до якого наука та міркування допомогли їх

побудувати» [14, стр. 228]. Як пише Покок:

«Розум живої людини, хоч і міг би достатньо точно помітити недоліки, міг би не повністю сприймати переваги існуючих і давніх установ. В законах та інституціях завжди є більше, ніж [бачиться] на погляд критичного розуму. [16, стр. 125].

На противагу континентальним реакціонерам, таким як де Местр, Бьорк виступав за органічні та відновлювальні реформи, а не за реакцію:

Однією з основних позицій у «Роздумах...» було твердження, що попередній монархічний режим міг бути відновлений до свого попереднього стану, який існував до революції; скликання Генеральних штатів на травень 1789 року стало можливістю для освіченої реформи монархії, яку захопили захоплені атеїсти та деїсти. Бьорк виступав за «повільну політику», просування вперед на надійному фундаменті успадкованих домовленостей і лояльності [17].

З інших політико – правових концепцій, відтворених у «Роздумах...» Бьорк мав віру вігів в обмежений уряд. Він ототожнював свободи та права із земельною власністю, тому король Георг III хвалив «Роздуми...» за підтримку «справи джентльмена». Бьорк відрізняється від ліберальної традиції не відкиданням прав як таких, а своєю концепцією їх [18, стр.339]. Він відкидав конституцію чи біллі про права, які не виражають існуючу практику. Для нього єдина надійна свобода приходить через походження, виправдане:

«...не на абстрактних принципах «як права людей», а як права англійців і як спадщина, отримана від їхніх предків... Ідея успадкування забезпечує надійний принцип збереження та... передачі, зовсім не виключаючи принципу поліпшення. Завдяки конституційній політиці, діючи за зразком природи, ми отримуємо, ми утримуємо, ми передаємо далі нашу владу і наші привілеї, [так само, як] ми насолоджуємося та передаємо нашу власність і своє життя.» [14, стр. 156]

Бьорк не довіряв зверненням за межі позитивного права, але його праці про Індію допускають звернення як до природного права, так і до позитивного права, за відсутності такої можливості. Тому Бьорк виступає проти не розуму, а зарозумілості індивідуального розуму:

«Ми боїмося змусити людей жити й поводитись відповідно до лише їхнього власного

запасу розуму...запас у кожної людини невеликий, і...індивідам краще скористатися загальним надбанням людського і розумовим капіталом націй і століть... Упередження варто застосувати в надзвичайних ситуаціях; воно попередньо залучає розум до сталого курсу мудрості та чесноти і не залишає людину в момент прийняття рішення скептичною, спантеличеною та розгубленою.» [14: стр. 200]

Відкидаючи домінуючу індивідуалістичну когнітивну традицію в західній епістемології, Бьорк розглядає політичний розум як історично накопичений у розвинених соціальних інститутах, включаючи неписану конституцію, практики представництва та диспозиції, зокрема компромісу.

В цьому плані Бьорк притримується поняття звичаю Юма, яке можна вважати ірраціоналістичним або навіть нігілістським? Для Бьорка як для консерватора «розум» діє лише відносно або в межах попередньої «нераціональної стабілізації переконань» у звичці чи упередженні — стабілізації, необхідної для уникнення скептицизму в традиційному філософському розумінні. Для Юма і Бьорка це звичайна структура; для релігійних мислителів, таких як кардинал Ньюмен, він є фідейстичним, звертаючись до позараціонального авторитету релігійної теорії. Упередження є нормативним; неможливість підвести окремі дії під універсальний закон не означає радикального релятивізму [19]. Для класичного ліберала, на відміну від цього, розум точно не діє в звичних рамках.

Отже, у Французькій Революції 1789 року Бьорк побачив суспільно – політичну катастрофу, але, на відміну від де Местра, використовував її досвід не тільки для кристалізації свого варіанту теорії консерватизму: Бьорк зміг глянути значно ширше, і не відкинув можливість зміни суспільного устрою за необхідності, проте умовно встановив «рамки» подібних змін: традиції, релігійний вплив, і поступовість, на думку Бьорка, мали бути основними чинниками, що не дозволили б надати змінам катастрофічних наслідків. Саме ці чинники були для Бьорка «опорою» в реформі будь – якого суспільного порядку, і засновувати реформи лише на раціоналістичних основах, «чистому розумі» індивіда без посилення на них, Бьорк вважав джерелом підривних і катастрофічних наслідків, прикладом яких для нього була Французька революція.

Теорія консерватизму в політиці виникла як реакція на Французьку Революцію 1789 року. Реалізація раціоналістичної філософської думки на практиці, так само як і спроба побудувати французьке суспільство на основі цієї філософської думки стривожила політичних діячів інших країн. Консервативна думка відкидала тезу раціоналістів про абсолютність людського знання, консерватизм в своїй суті означав ідею про історичну тяглість певних моральних концепцій, а також досвіду попередніх поколінь. При цьому, консерватори відштовхувались, зокрема, і від релігійних постулатів, як джерела моральних (а згодом і правових) регламентів суспільної поведінки, джерелом звичаїв людського суспільства.

Радикальна зміна суспільно – політичного устрою внаслідок Французької Революції без урахування звичаїв і традицій призвела до утворення двох видів реакції: абсолютного несприйняття будь – яких змін статус-кво у варіації Жозефа де Местра, і більш обережного підходу до змін, з урахуванням звичаїв і традицій, без власне заперечення їхньої необхідності, у варіації Едмунда Бьорка.

Хоча Французька Революція стала поштовхом для Едмунда Бьорка щодо систематизації його поглядів у вигляді теорії консерватизму, він не був єдиним, хто сформував принципи цієї теорії: на нього повпливали теорії філософів – сучасників, а саме Девіда Юма, і тези англійських богословів попередніх століть. Варто також зазначити, що Бьорк, як успішний і активний політик і член Парламенту Великої Британії, не відкидав й історичний досвід реформ у Англії, визнаючи, зокрема, і необхідність обмеження влади короля, яка була наріжним каменем англійської політики – правової думки з часів прийняття Великої Хартії Вольностей.

У Французькій Революції Бьорк побачив наочну реалізацію своїх страхів, і базис для критики філософських концепцій епохи Просвітництва. З революційного хаосу, який Бьорк передбачив незадовго до його настання, Бьорк виніс основні застороги щодо радикальних змін в суспільстві: обмеженість чистого людського розуму, важливість традицій, звичаїв та релігії, як моральних орієнтирів суспільства; необхідність врахування історичного досвіду, особливих умов та

обставин кожного суспільства перед проектуванням та реалізацією бажаних змін; відкидав абстрактність та універсальність політико – правових ідей, що, відповідно, могло позначитись при реалізації їх на практиці, особливо в плані концепції суспільного договору.

Разом з тим, на філософію Бьорка мав вплив його досвід юридичної практики та законотворчості. Це дозволило йому зайняти помірковану позицію щодо суспільно – політичних змін. Бьорк не надавав переваги чисто метафізичним концепціям, і визнавав саму необхідність суспільних змін. Зокрема, це проявляється і його ставленням до феномену революцій: Бьорк був у опозиції Французькій Революції, і бачив у ній повторення Англійської революції 1649 року, наслідком якої став режим протекторату під проводом Олівера Кромвеля і узурпація влади: у диспутах щодо природи Французької Революції. Він відкидав її порівняння із Славетною Революцією 1688 року, що призвела до зміни короля шляхом приходу до влади короля Вільгельма III, без масштабної анархії і кровопролиття, зі збереженням влади короля і самої монархії, проте з відновленням обмежень королівської влади, що існували при більш абсолютистському правлінні короля Якова II. Відповідно, назрілі і необхідні зміни у суспільстві, але без пограння суспільного порядку і зі збереженням традиційних інститутів, були для Бьорка взірцем реформування державного устрою.

РОЗДІЛ 2

ВТІЛЕННЯ ТЕОРІЇ КОНСЕРВАТИЗМУ ЕДМУНДА БЬОРКА У ПРАВИ.

2.1. Едмунд Бьорк і право: погляди на Конституцію як юридичне явище

У цьому розділі ми розглянемо принципи теорії консерватизму Бьорка щодо суто правових явищ. Як було згадано раніше, цінність теорії Бьорка полягає в тому, що він переніс філософську ідею консерватизму в практичну площину, близьку йому чисто професійно - юриспруденцію. Так, Бьорк у своїх працях юридичного характеру торкався тем конституційного процесу, природного права, та впливу революційних змін на правові процеси. Результати наукової діяльності Бьорка в праві, та імплементація принципів консерватизму в сферу права є об'єктом дослідження в цьому розділі.

Спочатку слід розглянути аргументи Бьорка щодо того, як уряди здобувають владу. Його основна позиція полягає в тому, що уряд слід оцінювати відповідно до того, наскільки він здатен належним чином задовольняти потреби свого народу. Влада впливає не з характеру її Конституції, а з цілей, які вона здатна реалізувати. Будь-яка державна влада здобувається хитрістю. Оскільки вона є відступом від принципу природної рівності людей, її можна виправдати, лише демонструючи, як вона працює на благо свого народу. [20, стр. 99] Це кардинальне правило Бьорка. Воно полягає в тому, що чітко викладено в "Зверненні від нових до старих вігів", де він заявляє про це:

«Практичні наслідки будь-якого політичного постулату значною мірою визначають його цінність. Політичні проблеми не стосуються насамперед істини чи хибності. Вони стосуються добра чи зла. Те, що в результаті може призвести до зла, є політично хибним: те, що приносить добро, політично є істинним.» [20, стр. 99]

Це є основою принципів, що пронизують усю творчість Бьорка. На цій основі Бьорк і оцінював потребу в реформах в тому чи іншому випадку: він виступав за реформи в управлінні Ірландією, захищає вимоги американських колоністів,

критикує режим Ост-Індійської компанії в Індії та рішуче виступає проти революції у Франції. «Я не можу думати, що те, що робиться у Франції, - писав Бьорк у 1792 році, - є корисним для людського роду. Але якщо це справді так, то ні британська конституція, ні будь-яка інша не повинна стати на заваді цьому.» [14, стр. 259]

З цього ми можемо зробити висновок про поміркованість Бьорка у консервативній оцінці конституційного устрою не такі консервативні, як дехто собі уявляє. Він не вважає, що авторитет конституції ґрунтується на її давньому походженні. Скоріше, його аргумент полягає в тому, що Конституція доводить свою цінність не своєю довговічністю, а хорошими результатами, яких вона досягає. Тому існування давно встановленої конституції не робить неактуальною будь-яку дискусію про легітимність уряду. Він вважає, що це усуває звинувачення в тому, що уряд є нелегітимним лише тому, що він не був санкціонований нинішнім поколінням підданих. Аргумент Бьорка про приписи конституції спрямований, зокрема, проти радикальних тверджень про природні права, зокрема, твердження про те, що кожне покоління має право визначати власну форму правління. Будь-які претензії, що ґрунтуються на природних правах, відкидаються в той момент, коли люди вступають у громадянське суспільство і формують механізми управління. Відтоді виправдання уряду ґрунтується лише на вигодах, які він приносить:

«Існування давньої конституції не означає, що всі дискусії про її правильність чи авторитет припиняються. Така конституція довела свою цінність протягом багатьох поколінь, і, враховуючи мінливість людського розуму, той факт, що вона є наслідком роботи "багатьох умів у багатьох епохах", робить її за своєю суттю гідною поваги.» [20, ст. 134]

Такої ж думки Едмунд Бьорк був і щодо британської Конституції, яку Бьорк вважав втіленням створеної ним концепції:

«Це не проста, не поверхнева річ, і її не можна оцінювати за допомогою поверхневого розуміння. Невіглас, який не настільки дурний, щоб втручатися дію механізмів свого годинника, однак достатньо самовпевнений, щоб думати, що може безпечно розбирати на частини і складати на власний розсуд моральний механізм іншого вигляду, значення і складності, який складається з зовсім інших коліщаток, пружин, балансів, сил, що протидіють і співпрацюють між собою. Люди мало замислюються над тим, наскільки аморально вони діють, необачно втручаючись у те, чого не розуміють». [20, ст. 134]

Отже, критерієм гідної конституції за Бьорком є позитивний характер результатів, яких вона досягає. Але Бьорк також зазначає, що «добрі результати» у підступній царині політики нелегко відкалібрувати, і саме з цієї причини не слід легковажно ставитися до успадкованих механізмів правління. Це не вимагає сліпого дотримання чинної Конституції, хоча, здавалося б, і не виключає радикальних змін. Делікатне поступове реформування Конституції - це добре адже це шанс позбутися або змінити конституційні механізми, які більше не забезпечують належного врядування. Але, на думку Бьорка, законодавець ніколи не повинен втрачати з поля зору фундаментальні речі та основні конституційні цінності.

Отже, принцип створення урядом та дотримання успадкованої конституції - не означає відданості стагнації. «Держава, яка не має засобів для певних змін, - стверджує Бьорк, - є державою без засобів для збереження самої себе» [7, стр. 18]

Чи означає це, що тип революційних змін, який втілила Французька Революція, заснований на постулатах природного права, повинен бути протиставлений тезі вище? Бьорк відповідає ствердно, аргументуючи це тим, що Конституція не створюється політичним пактом, (суспільним договором) за допомогою якого народ у певний момент часу узгоджує фундаментальні принципи свого правління. Конституція - це пакт, який існує в часі: конституція це партнерство не лише між тими, хто живе, але й між тими, хто живе, тими, хто помер, і тими, хто має народитися.»[7, стр. 80-81]

Отже, Конституції, безсумнівно, змінюються з часом, але ці зміни повинні бути поступовими, еволюційними, і вони повинні залишатися зосередженими на меті просування суспільного блага.

На думку Бьорка, конституція будь-якого суспільства повинна ґрунтуватися на рівновазі, а сфери повноважень мають бути окремо окресленими. «Складові частини держави зобов'язані підтримувати свою громадську довіру одна до одної...інакше компетенція та влада незабаром будуть змішані, і не залишиться жодного закону, крім переважаючої сили.» [7, стр. 80-81]

Це повторює загальний принцип збалансованої конституції, який повертається до грецької політичної думки та улюбленого філософа Бьорка Цицерона. Бьорк побачив, що англійська Конституція повністю запобігла цій тенденції, і опирався будь-якій схемі змін, які б зруйнували цю рівновагу. Ці інтереси, які мають бути збалансованими, охоплюють територію Імперії. Наголос Бьорка на конституційній рівновазі означає, що він може бути всім для всіх людей, залежно від обставин. Підтримуючи права Палати громад проти зовнішніх загроз, він був демократом. Підтримуючи монархію проти якобінства, монархіст. При підтримці лордів, аристократ.

Стверджувати претензії одного в певний час не означає принижувати решту, і це не є суперечливим, незважаючи на це типове звинувачення проти Бьорка. Бьорк набагато більше дбав про моральну основу конституції, ніж про формальні положення конституції, доки ці домовленості зміцнюють моральну основу проти прихованих схем. Зрештою, конституція є лише земним засобом наповнення природного права

Офіційні домовленості служать функціональній меті, тобто «пропагувати моральні принципи правління та зберігати відчайдушно злих людей суб'єктами законів, а не їх авторами...» [21, стр. 352].

Конституція і свобода нерозрізнені. Конституція існує, щоб захищати свободу та мінімізувати можливість поганих законів. «Всі давні, справедливі юридичні принципи та інституції Англії – це перешкоди, які стримують і гальмують стрімкий курс насильства та гноблення. Вони були придумані для цієї єдиної мети.» [22, стр.100].

Бьорк визнав концепцію основного закону, або закону, який зобов'язує всі майбутні дії уряду. Він вважав Велику Хартію прототипом основного закону через законодавчі заяви протягом століть, які проголошували його таким. Те саме стосується указів про релігію та віротерпимість, проголошених за часів правління Вільгельма III і королеви Анни. Бьорк провів різницю між основним законом та іншими нормативно – правовими актами: «Я не можу допустити, щоб усі закони,

що приймаються час від часу на підтримку основного закону, звичайно, однаково фундаментальні та однаково незмінні. Це означало б змішання всіх галузей законодавства та юриспруденції.» [23, стр. 36].

Таким чином, Бьорк визнав два види встановленого права: основний закон і всі інші закони, прийняті до них підтримувати та вводити в дію основний закон.

Бьорк повністю визнав, що в Конституції є положення, які не спрямовані на свободу особистості. Однак ці положення повинні існувати в поєднанні з індивідуальними положеннями про свободу. Неможливо систематично очищати конституцію від усіх положень влади, усіх прав дворянства чи його спадкових інцидентів, не зруйнувавши структуру, на якій тримаються індивідуальні свободи. Усі разом еволюціонували, щоб створити баланс свободи та влади, який є необхідним для існування громадянського суспільства. Змінити конституцію на «повну систему свободи» спроможна людина, яка готова «прагнути до такого покращення, турбуючи свою країну та ризикуючи всім, що йому дорого». [24, стр. 60].

Бьорк побився об заклад, що ніхто не буде ризикувати таким курсом дій, враховуючи, що кількість свободи, захищеної конституцією, є занадто низькою щоб ризикувати її втратити. Іншими словами, коли кількість свободи зростає, бажання підданого шукати більше свободи зменшується. [24, стр. 60]. Раціональні люди не скидають хороші уряди.

Як член парламенту Великої Британії, Бьорк не оминув у своїх роздумах і роль парламенту в правовій системі держави. Конституція має ґрунтуватися на народній або загальній згоді. Для Бьорка парламент є великим «сховищем» народної свободи та суспільної довіри. Бьорк не виступав за всенародне обрання королівських міністрів, але він був одним з перших рішучих прихильників парламентського контролю над міністерством. Парламентський контроль над виконавчою владою є еквівалентом прямої підзвітності міністерства народу.

На його думку, «першим обов'язком парламенту є відмова підтримувати уряд, поки влада не опиниться в руках осіб, прийнятних для народу.» [25, стр. 23]

Бьорк використав це як основу для детального дослідження характеру конституції як системи стримувань і противаг; парламент обговорював і приймав закони, враховуючи негативну думку короля. Король висував державних міністрів, але кандидатура мала бути підзвітною парламенту. Отже, за Бьорком, уряд походить виключно від народу, а не лише від його представників у парламенті. Але парламент має особливий обов'язок втілити народні настрої.

Виборче право пов'язує звичайного суб'єкта з Конституцією, створюючи зацікавленість виборця в соціальній гармонії. Однак інші частини конституції повинні балансувати цей народний контроль, щоб уникнути надмірностей. Бьорк вважав властивим для демократичного органу влади посягати на рівноправні інтереси.

Бьорк виступив за правило більшості. В одному з найкращих листів Бьорка з конституційних питань він пише:

«Я від усього серця бажаю, щоб намір королівства щодо цієї великої теми [парламентської реформи] був відомий. Коли він відомий, він повинен бути поширеним. Було б справді жахливо, якби в країні існувала будь-яка влада, здатна протистояти одностайному бажанню чи навіть бажанню великої й рішучої більшості народу. Люди можуть бути обмануті у своєму виборі; але я навряд чи можу уявити будь-який їхній вибір таким жахливим, як існування будь-якої людської сили, здатної йому протистояти.» [26, стр. 41-42]

В підсумку, Бьорк вважав, що парламент має відображати почуття людей, а не пригнічувати їх. Обмеження парламенту природним правом спонукало Бьорка відкинути будь-який критерій законодавчої сили, такий як народне волевиявлення.

Також, Бьорк аналізував і роль виконавчої влади у державному устрої Британії, і взагалі роль, яку виконавча влада (у випадку Бьорка під цим розумівся уряд міністрів і сам король, як очільник виконавчої влади) має в ідеалі в ньому відігравати.

Бьорк помістив монархію в основу Конституції. Велика частина конституційного ладу Англії була розроблена навколо ідеї короля як джерела справедливості та основи порядку. Бьорк цілком усвідомлював, що монархи не завжди хороші чи справедливі, але вони важливі для європейського порядку, що

відображений у публічному праві Європи. Монархія є основою миру, свободи та всіх інших порядків правління. Бьорк вважав, що це особливо вірно для Франції, тому він з відразою сприймав те, як король Людовик XVI ставився до революційного натовпу. [7, стр. 68]

Бьорк бачив монархію «як річ, цілком сприйнятливую до реформ, ідеально сприйнятливую до балансу сил, і що, коли реформована та збалансована, для великої країни є найкращим з усіх урядів»[20].

Однак король править за приписним правом, а не за божественним правом. Природний закон захищає припис, за яким король має свій титул — він божественно призначений правити лише в цьому сенсі.. Для Бьорка навіть король не є вищим за закон. Конституційна рівновага складається з того, що кожен сховище влади поважає провінцію всіх інших. Попереднє природне право та його конституційна адаптація Британії наказують, щоб усі елементи поважали гармонію інтересів, необхідних для самореалізації людини. Бьорк також усвідомлює, що конституція настільки велика, наскільки важливі міністри, які її складають.

У своєму великому трактаті про відповідальність міністрів «Думки про нинішнє невдоволення» Бьорк чітко дав зрозуміти, що згідно з конституцією «розсудливість і чесність державних міністрів» повинні доповнювати дію прийнятого закону. [25, стр. 22] В іншому випадку конституція є не більш ніж схемою. на папері. Це відображає твердження Бьорка про те, що індивідуальна мораль регулює індивідуальну свободу.

Закон і виконавча влада не можуть бути в суперечності. Дух закону також повинен узгоджуватися з духом тих, хто відповідає за його виконання. Мета найбільш доброзичливого закону може бути зведена нанівець його неналежним виконанням і там, де правляча влада не сприймає жодних законів. «Чорна буква будь-якого закону» нічого не варта власної сили; повинні бути правителі, які люблять свободу людей, щоб досягати цілей доброго закону.

2.2. Погляд Бьорка на, реформи та революційні методи і «право на повстання».

Те, що погляд Бьорка на авторитет Конституції є основою для розуміння багатьох спірних політичних питань його часу, найбільш яскраво ілюструє його позиція щодо Ірландії та Америки.

Особливу увагу Бьорка як парламентаря та ірландця за походженням займала Ірландія: він послідовно просував реформаційні ініціативи для батьківщини. Релігійні потрясіння XVII століття в Ірландії закріпили протестантське правління в країні, яка в переважній більшості була католицькою. Бьорк вважав важливим те, що ніхто не може стверджувати, що існуючий за його часів режим, за якого католики були відсторонені від участі в політичних справах, а ірландське протестантське правління підтримувалося шляхом переговорів з англійським урядом, відповідав найкращим інтересам ірландського народу.

Але в цьому прагненні Бьорком керував скоріше матеріалістичний, ніж ідеалістичний розрахунок. Реформи були потрібні не через романтичне уявлення про самоврядування, а тому, що Англія потребувала підтримки ірландців для забезпечення власної безпеки. Базові політичні реформи, включаючи емансипацію католиків, були необхідні для того, щоб Ірландія залишалася в межах Британської імперії.

Його позиція щодо ірландських питань, і вся його діяльність щодо них, відповідала його загальній філософії. У «Думках про нинішнє невдоволення» (1770) він зазначав, що:

«Народ не зацікавлений у безладі, там, де народне невдоволення дуже поширене, цілком можна стверджувати і, що в або конституції загалом було щось не так, або в управлінні державою.» [25, стр. 4]

Погляди Бьорка на політичну нестабільність і суперечності між метрополією і колоністами, що виникли в американських колоніях, так само узгоджуються з його переконаннями. Спочатку він був прихильником змін до британського податкового законодавства, відповідно до яких визнавалося право парламенту оподатковувати

колонії - більше того, він, можливо, навіть був відповідальним за його розробку. [27, стр. 52]

Але незабаром Бьорк визнав, що в питанні оподаткування колоній суто імперіалістичні міркування не могли бути розсудливим базисом для британської колоніальної політики. Відповідно, ми можемо стверджувати, що Бьорк мав уявлення про свавільну політику держави, яка справедливо може викликати невдоволення населення, і це зруйнує ту саму цілісність і тяглість інституцій – принципу, вкрай важливого для теорії Бьорка – і, відповідно, необхідність обмеження цього свавілля. Він пояснював, що не можна керувати нацією, яку вічно треба завойовувати. Тому він стверджував, що ситуація вимагала від британського парламенту більшої розважливості.

«Питання полягає "не в тому, чи маєте ви право робити своїх людей нещасними, а в тому, чи не у ваших інтересах зробити їх щасливими. Це не суто думка юриста щодо того, що і як має бути зроблене у цьому випадку, а те, що підказують мені людяність, розум і справедливість.» [27, стр. 52]

Для Бьорка такі питання не можуть бути вирішені суто юридичними формальностями права та обов'язку; вони визначаються відповідно до логіки розсудливості та підтримання миру. Однак, як тільки було встановлено, що розсудливість диктує стриманість, він не забарився перетворити це питання на питання принципу. Волелюбні колоністи-переселенці, які були носіями ідей загального права, не були готові підкорятися оподаткуванню з боку інституції, в якій вони не мали жодного представництва. З точки зору Бьорка, американці мали підстави стверджувати, що, будучи підданими оподаткуванню без представництва, вони були зведені до статусу рабів.

Це право на повстання, на думку Бьорка, встановлюється лише тоді, коли вимоги гідної поведінки влади щодо громадян вимоги можуть бути перетворені на загальний політичний принцип. Відправною точкою є право на свободу, закріплене в загальному праві, з якого випливають конституційні закони Англії. Ці права не заповідаються статутним правом; скоріше, це права, на яких ґрунтується

фундамент державної влади. Тільки якщо уряди ігнорують ці умови і підривають основні свободи без будь-якої очевидної користі, народ може мати право на повстання. Аргумент Бьорка прямо зачіпає теорію парламентського суверенітету - і особливо парламент, наповнений ставлениками короля - прямо в його прицілі. Але ми також повинні визнати, що його аргументація впритул наближається до відстоювання тих принципів природного права, які в інших місцях він вважав абстрактними метафізичними ідеями.

Така позиція Бьорка щодо конфлікту колоністів в Америці та британської метрополії спричиняє виникнення більш загальних питань: за яких обставин повалення встановленого уряду може бути виправданим? Коли зловживання владою може призвести до встановлення права на повстання? Пояснення, яке він надає, ґрунтується на теорії необхідності.

Найяскравіший доказ того, що він приймає таку теорію необхідності - теорію державницького розуму - можна знайти в його розповіді про революцію 1688 року.[28, стр. 618] Бьорк сформулював принцип необхідності до повстання можна звертатися лише в крайньому випадку, коли дії є очевидно необхідними і принесуть користь усьому суспільству. На цих підставах він стверджує, що Славетна революція 1688 року була цілком виправданою.

Тому Бьорк визнає революційний характер подій 1688 року, але стверджує, що повалення Якова II було лише «невеликим і тимчасовим відхиленням від суворого порядку регулярного спадкового престолонаслідування» [7, стр. 15]. Він визнає, що обрання Вільгельма Оранського королем "не було власне вибором", але "було актом необхідності, в найсуворішому моральному сенсі, в якому тільки може бути сприйнятий цей суспільно необхідний крок.» [7, стр. 101-102]

Таким чином, королівська влада була «дещо вибита з того шляху, яким вона раніше рухалася; але нова лінія була похідною від тієї ж самої основи» і «це все ще була лінія спадкування престолу.» [7, стр. 15]

Отже, Бьорк вважав, що принципи і мотиви Славетної Революції не уповноважували населення обирати королів за власним бажанням і без уваги до

давніх фундаментальних принципів британської (монархічної) традиції врядування.

Зміна короля у 1688 році також не була результатом просто неправомірної поведінки. «Жоден уряд не витримав би і хвилини, - стверджує він, - якби його можна було підірвати чимось настільки вільним і невизначеним, як думка про неправомірну поведінку». [7, стр. 23] Навпаки, лише «серйозна і всеперемагаюча необхідність зобов'язала їх зробити крок, який вони зробили.» [7, стр. 23]

Для Бьорка такий революційний акт завжди буде «надзвичайним державним питанням» і буде «повністю поза законом». Це «випадок війни, а не конституції». А отже, це питання «диспозицій, засобів і ймовірних наслідків, а не позитивних прав". Але він прагнув підкреслити, що цей тип засобів правового захисту «не був створений для звичайних зловживань», і тому він "не має бути збуджений колективним розумом.» [7, стр. 26]

Для виникнення задуму про революцію, необхідно щоб влада «зловживала як правом, так і повноваженнями, і втратила здоровий глузд.»: «революція буде останнім ресурсом розумності і добра.» [7, стр. 26]

Бьорк намагався підкреслити, що революційні дії не впливають із загальних теорій уряду і конституції, а також з абстрактних концепцій права. Легітимність таких дій має оцінюватися з огляду на конкретні політичні обставини. І відповідними критеріями є те, чи викликані вони необхідністю і чи здійснюються з мінімальним ступенем порушення встановленого порядку.

2.3. Погляди Бьорка на природне право, позитивне право і людське суспільство

Отже, Едмунд Бьорк сприймав право як інструмент для впорядкування людського і суспільного життя. Його підхід багато в чому можна назвати утилітаристським, і в його застосуванні Бьорк був вкрай послідовним.

Прагнення Бьорка пов'язати закон зі справедливістю і визначити його межі було вирішальним і відіграло структурну роль у його підході до будь – якої діяльності на захист свободи.

Ось лише деякі з них: захист свобод у його рідній Ірландії; захист американських колоністів; захист народів Індії під англійською адміністрацією, а саме захист цих народів від тиранічної адміністрації прем'єр – міністра Великої Британії Уоррена Гастінгса, і, нарешті, критика революційної тиранії під час Великої французької революції. Визначення права, яке він прийняв, буде діяти протягом усієї його парламентської кар'єри і з усіх цих фундаментальних питань.

На думку Бьорка, порядок і процвітання суспільства залежить від закону, який є інструментом влади, що забезпечує соціальний порядок, але створення і прийняття законів не може бути довільним і безглуздим.

У поглядах на закон, як юридичне явище, Бьорк також застосовував принцип заперечення абсолютності людської думки, і що хоча закон походить від людської волі, він не може підтримуватися лише цією волею. Розмірковуючи про стан деградації і підкорення, в якому опинилася його рідна Ірландія, Бьорк пише: «Важко вказати на якусь іншу помилку, яка б більше підривала весь порядок і красу, весь мир і щастя людського суспільства, ніж позиція, що будь-яка група людей має право створювати закони, які їй заманеться, або що закони можуть набувати будь-якої чинності від законодавця просто і незалежно від якості самих законів». [29]

Якщо закони, незважаючи на те, що вони є інструментами людської волі, не можуть залежати виключно від цієї волі, то де ж тоді шукати остаточну основу законів? В іншому уривку з тієї ж праці «Трактат про закони церкви» Бьорк говорить: "Всі людські закони, власне кажучи, є лише декларативними; вони можуть змінювати спосіб і застосування, але не мають влади над сутністю первісної справедливості» [29].

Людські закони мають дуже зручну функцію декларувати те, що реалізує справедливість у певному контексті, але вони не визначають і не встановлюють первинну справедливість. Французька революція, керуючись абстрактними принципами, зобразила сучасний спосіб сприйняття теорії природного права, який відійшов від класичного природного права, оскільки центром розгляду цих прав

стала індивідуальна, а не соціальна її сторона.

Таким чином, критика Бьорком Революції та прав, які вона захищала, призвела до того, що деякі коментатори Бьорка, такі як Джон Морлі, сер Леслі Стівен та Вільям Лекі, як зазначалося вище, ототожнювали його з утилітаристською позицією, зводячи його політичну пропозицію до зручності. Багато його промов були несумісні з утилітаризмом. Неодноразові посилання на природне право з'являються в його політичних баталіях, але ці посилання ігноруються, перш за все тому, що інтерпретатори, які започаткували таке прочитання Едмунда Бьорка, самі були утилітаристами [30, стр. 34].

Ця інтерпретація залишалася домінуючою, хоча часто дослідники мали різний погляд щодо її деталей, аж до надзвичайної роботи Лео Штрауса, а пізніше Пітера Стенліса в «Едмунд Бьорк і природне право», яка остаточно засвідчила вірність автора принципам природного права.[30, стр. 295],

З урахуванням теоретичного базису Бьорка і значного впливу на цей базис теологічної думки в Англії, а також і релігійність самого Бьорка, основою-Посилання на "первісну справедливість" Бьорк, можливість знайти основу для справедливості, яка виходить за рамки обставин і казуїстичних рішень, коріниться у двох фундаментальних елементах: - У відносинах людини з Богом - люди створені на образ і подобу Бога, який закарбував у них засоби розрізнення добра і зла та правильного і неправильного за допомогою їхнього розуму. Принципи природного права були б загально визнані здоровим глуздом, навіть якби стосунки з Творцем все ще були приховані від наших очей.

Для Бьорка мораль, першоджерелом якої є Бог, віддзеркалюється в божественному творінні, яким є людство, і тому стосунки з ближніми передбачають принцип братерства, який випливає з наявності спільного Отця, що веде до відкриття спільної моральної універсальності [31, стр. 144].

Апеляція Бьорка до парадигмального закону, який санкціонує наші позитивні формулювання закону, явно і неодноразово згадується в текстах про імпічмент Уоррена Гастінгса, з тиранічними діями якого боровся Бьорк. У цих текстах Бьорк

посилається на підпорядкування людського права природному праву, щоб прямо спростувати застосування особливих критеріїв моралі та справедливості в управлінні Індією:

«Він сказав (...) на свій захист, що дії в Азії не мають тих самих моральних якостей, які мали б ті самі дії в Європі (...) ми позитивно заперечуємо цей принцип. Я уповноважений і покликаний заперечувати його. (...) ці джентльмени сформувавши план географічної моралі, згідно з яким обов'язки людей, в публічних і приватних ситуаціях, повинні визначатися не їхнім ставленням до Великого Правителя Всесвіту або до людства, а кліматом, градусами довготи, паралелями, не життям, а широтами (...) Проти цієї географічної моралі ми протестуємо».[32, 1788 стр. 447-448]

Функція людського позитивного права полягає в тому, щоб зробити застосовними принципи, які безпосередньо випливають з божественного права: природного права і права народів, пристосовуючи його принципи до обставин. Той факт, що Бьорк бере до уваги, що кодекс Тамерлана в Індії чи Чингісхана також прагнув забезпечити справедливість, яка була ідентичною у своєму захисті гідності народів [32, стр. 231-232] і той факт, що Бьорк заперечує винятковість цього захисту західних християнських принципів, означає, що його пропозиція також не є пропозицією географічної моралі. Бьорк не пропонує прямо західної моделі управління для народів Індії, але навіть визнає, що Англія повинна керувати своїми колоніями, в даному випадку Індією, з повагою до культури та особливостей колонізованих народів. Фактично йдеться про визнання універсальності людської гідності; фундаментальна роль позитивного людського права полягає в тому, щоб конкретизувати загальні приписи природного права. Бьорк представляє це право у знайомому йому класичному західному формулюванні, тобто як сукупність загальних приписів, відкритих завдяки участі людського розуму в божественному інтелекті. Людські закони самі брали б участь у цьому священному характері, оскільки вони втілювали б скромну і опосередковану співпрацю людського створіння у справі творіння через транспозицію цих принципів у безпосередні закони, які б регулювали контингент:

«Існує лише один закон для всіх, а саме той закон, який регулює всі закони, закон нашого

Творця, закон людяності, справедливості, рівності - закон природи і народів, і якщо будь-які закони зміцнюють цей первісний закон, надають йому більшої точності, більшої енергії, більшої дії своїми деклараціями, то такі закони входять у Святилище і беруть участь у священності його характеру.» [32, стр. 225]

2.4. Едмунд Бьорк та ідея суспільного договору.

Бьорк представляє бачення суспільного договору, яке він отримав з ознайомлення з теорією Девіда Юма. [7, стр. 23]

Суспільство - це дійсно договір, але це договір, який відрізняється від тих, що укладаються з метою отримання матеріальних благ; це договір, який зобов'язує минулі, теперішні і майбутні покоління. Це органічний суспільний договір, наскрізний для різних поколінь і ієрархічний у кожному з них, як серед членів суспільства, що його складають, так і в тому, що він відповідає ланці в ланцюзі, який з'єднує нас з трансцендентним.

Цей останній елемент є найважливішим для характеристики зв'язку Бьорка і суспільства, яке він пропонує, з природним правом:

"Кожен договір кожної окремої держави є лише пунктом у великому первісному договорі вічного суспільства, що пов'язує нижчу природу з вищою, з'єднує видимий і невидимий світ, згідно з фіксованим договором, санкціонованим непорушною присягою, яка утримує всі фізичні і всі моральні природи, кожна на своєму призначеному місці. Цей закон не підлягає волі тих, хто за обов'язком, що стоїть над ними і є безмежно вищим, зобов'язаний підкоряти свою волю цьому закону.» [7, стр. 23]

Ці характеристики є специфічними для прихильників класичного поняття природного права. Те, що ми знаходимо в сучасних теоріях природних прав, особливо в теоріях, які сягають своїм корінням Локка і його «Другого трактату про громадянське правління» [33, стр. 162], які Бьорк буде жорстоко критикувати в своїх антиреволюційних прокламаціях, - це зміщення в дискусії про права, яка більше не має своїм центром людське суспільство. Хоча суспільство є

фундаментальною опорою для реалізації всіх прав людської природи, саме природа суспільства підпорядкована захисту цих прав, які мають індивідуальне походження; більше не суспільство є джерелом і походженням цих прав, як це має місце в уявленні про те, що природа людини від початку є соціальною, і знаходиться у відношенні до трансцендентного порядку, який дозволяє її реалізацію.

У наступників Локка, особливо у французьких революційних спадкоємців, де був відсутній поміркований британський соціальний та рефлексивний контекст, пошук реалізації є автономним, і суспільство реагує на потребу в реалізації індивідуальних прав, які сприймаються як такі, що належать до людської природи та існують незалежно від суспільства. Локк вводить поняття автономної людської природи, яка погоджується на соціальне життя, щоб захистити свої права, і для якої природа суспільства та його зв'язків є суто договірною. Це природа, якій судилося прагнути власного щастя, сприймаючи самоочевидні природні права, що відрізняється від органічної перспективи, яку представляє Бьорк, перспективи, підпорядкованої ідеї залученості з трансцендентним порядком, в якому людина бере участь і з яким вона співпрацює. Як каже сам Бьорк: «Мистецтво - це природа людини» [23]. Неможливо мислити людську природу поза складним штучним розвитком, який відбувається в суспільстві. Якщо мислити людську природу індивідуально і у відриві від зовнішніх обставин, то вона буде матрицею, яка чекає на розвиток, включаючи здатність опановувати мову і розвивати почуття моралі.

Саме ця зміна значення змусила Бьорка заявити, що права, які захищали французькі революціонери, мали таку природу, яка могла б унеможливити користування природними правами, що беруть до уваги саме суспільство: «Абстрактні права людини, які й спричинили цей хаос, не можуть бути правами народу. Бо бути народом і мати ці права - речі несумісні. Перше передбачає наявність, а друге - відсутність стану громадянського суспільства». [23]

Пов'язування реалізації окремих людей з реалізацією і вдосконаленням суспільства, до якого вони належать, також означає, що політик повинен брати до уваги обставини і реалізацію законних очікувань тих, ким він керує, в поточний

момент. Це пов'язано з тим, що прихильність до трансцендентного порядку не є еквівалентною послідовному відкладенню можливого політичного блага. У стосунках з політичною реальністю існування виявляє, по суті, першу з усіх досконалостей: політик не може шукати абстрактну досконалість, відкладену на невизначений час, пошук, який Бьорк критикує у французьких революціонерах, що в ім'я цієї досконалості відкидають можливе щастя поколінь, над якими вони правлять. Він не схвалював таку ж політику в англійському правлінні Ірландією: виправдання тиранічного правління в ім'я кращого майбутнього не може відповідати відкладенню щастя і користування благами суспільства на цілі покоління:

«В людському розумінні ще не існує такої зручної пластичності, щоб нас можна було переконати в тому, що люди можуть мати на увазі найвище благо всього суспільства, роблячи нещасними протягом століття більшу його частину, або що хтось має таку зворотну доброзичливість, щоб серйозно мати намір віддаленого блага пізніх нащадків, які можуть відмовитися від теперішньої насолоди, яку кожна чесна людина повинна мати в щасті своїх сучасників.» [29]

Але чи означає це, що принцип Бентама про найбільше щастя для найбільшої кількості можна знайти тут в зародковій формі? Справедливо вважати, що Бьорк був практичним політиком, і в цій мірі він бере до уваги вигоди суспільства в цілому. Також вірно, що якщо ця вигода можлива, то це сприятливий, доцільний і розсудливий збіг обставин. Але це, здається, не замінює характеру справедливості. Міра або закон, який робить нещасним цілу спільноту, безумовно, не є добрим законом. Тому необхідним критерієм доброго закону є прагнення до загального блага, але під загальним благом не можна розуміти благо для найбільшої кількості, а радше благо, яке, в традиції природного права, прагне до самореалізації особистості в суспільстві, гарантуючи повагу до гідності кожної людини.

Якщо невинну людину засуджують заради блага більшості, то загальне благо справедливості не досягається. Бьорк дає нам підстави думати, що благо найбільшої кількості населення не є єдиним критерієм, або, можливо, навіть не пріоритетним

критерієм політичного блага, якого слід прагнути. Наступний уривок, взятий з парламентського звіту про його промову, підкреслює цю думку:

«(...) у нього були пробританські почуття, але він, тим не менш, став би на бік ворога, коли б йому здавалося, що його пригноблюють. Якби, наприклад, ворога вбили після того, як він здався, він би виступив обвинувачем його вбивці; якби, наприклад, у ворога конфіскували його майно після капітуляції, він би знайшов у ньому захисника; і якби, наприклад, ворог скаржився на міністра, який зруйнував довіру уряду до нього, він би знайшов у ньому захисника і в британській Палаті Общин.» [34, стр. 324]

Оскільки Бьорк був практичним політиком, його захист права індивіда користуватися загальним благом правосуддя проілюстровано в цьому конкретному уривку, який розповідає про конкретні обставини: Обговорювалося питання про експропріацію власності британською короною на острові Святого Євстафія, і Бьорк виступив на захист права власності, а отже, і права на правосуддя, проти прерогатив держави. В ім'я справедливості і рівності конкретне благо окремої людини має перевагу над благом суспільства в цілому або більшості, якщо на кону стоїть можливість для цієї конкретної людини, навіть якщо вона є ворогом, користуватися загальним благом справедливості і власності, і навіть якщо більшість – це суспільство, до якого належить Бьорк.

Отже, Едмунд Бьорк не зупинився лише на оформленні теорії консерватизму в філософському її спектрі: ключові її тези (такі як необхідність реформ і змін з оглядом на попередній досвід, збереження позитивних явищ та інститутів (державних та політичних), важливість впливу релігійних чинників на законодавство. Бьорк вчергове доводив свою тезу про допустимість навіть такого бурхливого суспільного явища, як революція, і не був противником Американської революції 1776 року: на його думку, несправедлива політика Британії як метрополії призвела до настільки радикального розвитку подій. Бьорк вважав, що саме крайня необхідність має бути найважливішим чинником і основною причиною будь – яких кардинальних змін.

Так само Бьорк висловив думку про те, що Велика Французька Революція буквально заперечувала будь – який з цих постулатів, і вбачав у ній дії неправового і неправомірного характеру, зі зневагою до сталості звичаїв, церкви та релігії. На думку Бьорка, Французька Революція не мала на меті покращення життя французів, і через розквіт анархії на неї чекали терор і тиранія. Турбулентність, в яку потрапила Франція у часи якобінської диктатури, з масовими стратами, реакцією жирондистів та термідоріанським переворотом, стала підтвердженням його страхів і ворожої позиції до революції у Франції, рухомої раціоналізмом і «чистим розумом», що відкидав будь – який досвід та звичаї, як регламентацію суспільної думки.

Тим не менш, варто відзначити дуалізм у юридичній стороні надбання Бьорка. З висоти сьогодення Бьорк, міг би цілком здатись і лібералом: його розмірковування про Конституцію та її роль у державі відгукуються з принципом поділу влади та системи стримувань і противаг: король має правити і призначати міністрів, як голова виконавчої гілки влади; проте, Бьорк вважав необхідним існування парламенту як інституту законодавства, і можливості народу впливати на рішення короля та міністрів: депутати парламенту мають обиратись народом, а призначення королем міністрів – погоджуватись з парламентом.

Як і Бьорк – філософ, Бьорк – правник надавав релігії великого значення і в юриспруденції. Бьорк повноцінно і схвально сприймав природне право, як першоджерело права взагалі, а юридичний позитивізм вважав необхідним інструментом, що впливає на людські закони та їхнє втілення. Втім, Бьорк все одно наголошував на першочерговості саме природного права. Єдиною, проте важливою розбіжністю з сучасною теорією природного права, є те, що Бьорк прямо вважає його радше Божественним творінням. У цьому випадку, Бьорк знову продемонстрував несприйняття більш радикальних варіацій теорії природного права часів ідей Просвітництва.

Класична теорія природного права стала однією з опор Бьорка у диспуті щодо концепції суспільного договору. Бьорк знов таки сформував принцип історичної тяглості звичаю, і розвинув ідею суспільства як живого організму; суспільний

договір, у його розумінні, поєднував попередні, теперішні і минулі покоління. У певному розумінні, Бьорк визнавав також «прото-соціальну» теорію права: природне право існує лише у суспільстві, яке це право повністю охоплює. В свою чергу, Бьорк опонував Французькій Революції і з цих позицій – знову таки, вважаючи ідеї революціонерів такими, що не враховують інтереси та права *всього* французького суспільства.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ТЕОРІЇ КОНСЕРВАТИЗМУ ЕДМУНДА БЬОРКА НА СУЧАСНЕ ПРАВО

3.1. Актуальність теорії консерватизму Бьорка в сьогоденні.

Едмунд Бьорк жив у XVIII столітті, і, відповідно, його теоретичний доробок майже цілком присвячений саме його часу. Це ставить перед нами питання: наскільки актуальними є принципи та сутність теорії консерватизму в наш час?

Станом на зараз, Едмунд Бьорк широко вважається однією з основоположників сучасного консерватизму завдяки своїм впливовим творам та ідеям. Визнання Бьорка як батька консерватизму з'явилося поступово з часом, коли вчені та політичні мислителі дедалі більше визнавали значення його внеску в консервативну думку.

Едмунд Бьорк був людиною свого часу, і відповідно, міг творити теорію консерватизму лише відповідно до його реалій. Він заклав основи консервативної думки: основоположна праця Бьорка «Роздуми про революцію у Франції» (1790) заклала основу для консервативної політичної філософії. У цьому тексті Бьорк пристрасно захищав цінність традицій, звичаїв і усталених установ, застерігаючи від небезпеки радикальних змін і революційного запалу. Його захист традицій і скептицизм щодо революційних ідеологій стали центральними принципами консервативної думки.

Хоча спочатку ідеї Бьорка зустріли суперечки та критику, вони поступово набули популярності серед консервативних мислителів у 19-му та 20-му століттях. Такі діячі, як Рассел Кірк і Майкл Оукшотт, відіграли ключову роль у популяризації ідей Бьорка та підкресленні його значення як засновника консерватизму.

З часом вплив Бьорка на консервативну думку ставав дедалі очевиднішим, оскільки його ідеї сприймали покоління консервативних інтелектуалів і політичних лідерів. Акцент Бьорка на розсудливості, повазі до традицій і скепсисі щодо ідеологічного екстремізму резонував з консервативними мислителями, які

прагнули захистити традиційні цінності та інститути перед обличчям соціальних і політичних потрясінь.

Доробок Бьорка був переглянутий і актуалізований досвідом доби модерну: у одному лише ХХ ст. сталося кілька революцій (і ще більше – невдалих революційних потуг), зокрема, прихід до влади в Італії фашистів, або Жовтнева Революція 1917 року, були радше схожі на Французьку Революцію 1789 року – в тих самих рисах, які лякали Бьорка, але у значно більших масштабах. Модерні ідеології ставили на меті створення нових типів суспільства, і, в цілому, «нової людини» - як правило, з неоднозначними апеляціями до минулого, звичаю, досвіду у випадку правих режимів, або з частковим, чи в принципі повним їх відкиданням у випадку лівих режимів.

Внаслідок таких кардинальних суспільно – політичних змін, іншою стала і роль права. Юридичні постулати теорії Бьорка, випрацьовані ним концепції конституціоналізму, суспільного договору, та критерії «доброго закону» були знехтувані, а саме право, замість інструменту для покращення життя суспільства, яким його бачив Бьорк, перетворилось на інструмент захисту владного свавілля.

Нові ідеології та вірні їм політичні режими також об'єднувало використання права в інтересах правлячого класу, або номенклатури. Теза Бьорка про те, що з анархії виростає тиранія, знову підтвердилась на прикладі репресій і судових (та позасудових) розправ. Характерним для обох типів режимів був антиклерикалізм різного масштабу, та терор і позасудові розправи ще більших масштабів, ніж Бьорк міг собі уявити в часи Французької Революції.

Після Другої Світової війни та переоцінки наслідків реалізації положень ідеології модернізму, теорія Бьорка також була переосмислена: логічною відповіддю на панування екстремістських ідей було повернення до концепції поступового реформування суспільно – політичного устрою.

З огляду на це, ідеї Едмунда Бьорка залишаються актуальними для сучасних законодавців, пропонуючи цінну інформацію про управління, лідерство та збереження суспільного порядку. На нашу думку принципи Бьорка можуть

вплинути на сучасну законодавчу практику наступним чином:

Розсудливість у прийнятті рішень: Бьорк наголосив на важливості розсудливості та практичної мудрості у прийнятті політичних рішень. Сучасні законодавці можуть скористатися підходом Бьорка, ретельно зваживши потенційні наслідки своїх дій і врахувавши довгострокові наслідки вибору політики. Виявляючи розсудливість, законодавці можуть вирішувати складні виклики та сприяти стабільності та наступності в управлінні.

Повага до традицій та інституцій: Бьорк захищав цінність традицій та встановлених інституцій як необхідних для підтримки соціального порядку та стабільності. В епоху швидких змін і невизначеності сучасні законодавці можуть спиратися на наголос Бьорка на традиції для збереження культурної спадщини та історичної спадкоємності суспільства. Поважаючи існуючі інститути та звичаї, законодавці можуть сприяти соціальній згуртованості та зменшити ризики радикальних потрясінь.

Скептицизм щодо ідеологічного екстремізму: Бьорк глибоко скептично ставився до ідеологічного екстремізму та небезпеки революційного запалу. У сьогоdnішньому полярному політичному кліматі застереження Бьорка щодо небезпеки ідеологічного фанатизму залишаються актуальними. Сучасні законодавці можуть скористатися скептицизмом Бьорка, сприяючи діалогу, компромісу та поміркованості в політичному дискурсі. Протистоячи спокусам ідеологічної чистоти, законодавці можуть сприяти більш інклюзивному та прагматичному підходу до управління.

Відповідальність лідерства: Бьорк вірив у важливість лідерства у формуванні курсу історії. Сучасні законодавці можуть спиратися на ідеї Бьорка щодо обов'язків керівництва, щоб викликати впевненість і довіру серед виборців. Виявляючи моральну мужність і чесність, законодавці можуть забезпечити принципове керівництво та направляти суспільство в періоди змін і невизначеності.

3.2. Вплив теорії консерватизму Бьорка на сучасні тенденції у сфері прав людини.

З розвитком суспільних відносин та самого суспільства в цілому, до класичного поділу прав людини на 3 покоління додалися права новітнього, четвертого покоління прав людини

Четверте покоління прав людини, зокрема, передбачає право особи на медичні втручання у її особистий стан (право на аборт, на гендерну ідентифікацію, зміну статі, тощо). Проте, окремі види медичного втручання у здоров'я особи і досі є спірними з точки зору релігії, а ставлення до них з боку суспільної моралі досі є неоднозначним.

Яскравим прикладом таких казусів є дискусії щодо права на евтаназію, та права на аборт. У 2022 році одним з найгучніших юридичних рішень стало рішення Верховного Суду США щодо права на аборт протягом перших 24 тижнів з моменту зачаття плоду, яке ґрунтувалось на прецеденті з судового рішення *Roe v. Wade*. Рішення справедливо викликало значну дискусію у американському суспільстві між його ліберально та консервативно налаштованими. Консерватори, ставши на захист рішення Верховного Суду, зокрема, відсилались і на Едмунда Бьорка.

Як було зазначено вище, Бьорк надавав традиціям і звичаям суспільства значної ваги, в чому, власне і полягає суть його теорії консерватизму. На нашу думку, в цьому і проявляється актуальність консерватизму в сьогоденні – як у праві, так і в цілому щодо суспільних відносин. Важливо наголосити, що у «Роздумах...» Бьорк виступав не проти Французької Революції як саме явища насильницького повалення монархії; Бьорк застерігав проти небезпеки будь – якого виду абсолютних і радикальних змін. Відповідно, критика революційного шляху реформ не зводиться лише до революцій політичних, а й до «революцій» в усіх сферах суспільного життя.

Оскільки у системі англосаксонського права судовий прецедент є частиною законодавства – і, по суті, своєрідною судовою традицією, і зразком, на який судді

спираються при винесенні рішень, саме спори щодо рішення Верховного Суду США про перегляд справи *Roe v. Wade* та анулювання рішення про дозвіл на проведення абортів на федеральному рівні є зразковим прикладом актуальності консерватизму в сучасному юридичному (і не тільки) світі.

Верховному Суду США часто доводилось вирішувати справи щодо неконституційності законів штатів, що обмежують право на аборт.

Зокрема, у рішенні у справі *June Medical Services, LLC v. Russo* (закон штату Луїзіана вимагав звернення щодо абортів до лікаря з «привілеєм призначення лікування (*admission privilege*), при тому, що в Луїзіані цей закон звужував би вибір до єдиного хірурга в штаті з таким привілеєм), головуючий суддя Верховного Суду США Джон Г. Робертс-молодший покладався на думку Бьорка, щоб запропонувати суддям прийняти «основне смирення, яке визнає, що сучасні правові проблеми часто не відрізняються від питань учорашнього дня». Тому що, як процитував Робертс Бьорка, «власний запас розуму... у кожної людини незначний, ...люди [повинні] користуватися загальним джерелом знань і традицій націй і століть» [36, стр. 48, 80-81]

Бьорк мав чітку позицію щодо неможливості встановлення прецедентів у недоторканий абсолют. Коли британський парламент розпустився під час процесу імпічменту Уоррена Гастінгса, більшість юристів припустили, спираючись на прецедент, що процес імпічменту закінчився. Бьорк стверджував, що прецедент не повинен контролювати: «Прецеденти» — далеко не зобов'язуючий беззаперечний авторитет — вони є лише «доказом правової традиції». Вони є «підставою, хоча лише й однією з-поміж інших підстав для існування правового аргументу.»[37]

Прецедент *Roe v. Wade* провалив принаймні три етапи тесту Бьорка з п'яти частин. По-перше, американське законодавство про аборти є суперечливим. Прецедент *Roe v. Wade* спирався на рамки триместру. У рішенні *Planned Parenthood of Southeast Pennsylvania v. Casey* Верховний Суд США скасував цю структуру (разом із кількома іншими справами щодо абортів у Верховному Суді) і замінив новим

стандартом доведення надмірного тягаря для породіллі.[39]

Потім Верховний Суд дійшов протилежних результатів у двох майже ідентичних справах про часткові аборти. Сьогодні суди нижчої інстанції не можуть дійти згоди щодо стандарту надмірного тягаря.

По-друге, *Roe v. Wade* не було вирішено з огляду на конституційну традицію, що теж стало одним з аргументів консерваторів з прив'язкою до тез Бьорка щодо основного закону. Протягом 50 років Верховний Суд переходив від одного конституційного обґрунтування до іншого, не знаходячи ніде в Конституції права на аборт. Суддя Рут Бейдер Гінзбург назвала це рішення «важким для виправдання», а суддя Хелен Каган описує такі колишні судові спроби як «орієнтовані на політику», коли судді «видають себе за конгресменів.» [36]

По-третє, *Roe v. Wade* «узгоджується із загальним змістом правових принципів», але на кожному кроці відходить від цих принципів. Це категорично суперечить прецедентам Верховного Суду щодо належного процесуального права. Він ставить судову владу над законодавчою. І це створює безлад у кожній галузі права, якої торкається.

З часів *Roe v. Wade* Верховний Суд обмежив свою здатність виявляти позаконституційні права. Щоб інтереси свободи були захищені Чотирнадцятою поправкою, вони повинні бути «глибоко вкорінені» в «історії та традиції» американської нації. Цей аргумент також є реверансом до тези Бьорка про суспільство, як про живий організм, та тези щодо неприпустимості радикальних змін без історичного та традиційного підґрунтя. У США, відповідно, абсолютне право на аборт не є, і не могло бути такою традицією.

У *Roe v. Wade* скасував закони майже кожного штату. І хоча можуть виникати деякі дебати щодо рідкісних обставин, за яких загальне право не визнало аборт кримінальним злочином (через проблеми з доказами), немає доказів того, що звичай захищає аборт.

Крім того, Верховний Суд розробив правила — придатні лише для законодавства про аборти — щодо всього, починаючи від стандарту для особистих оскаржень, до

роздільності та статусу третьої сторони. Як вказала суддя Сандра Дей О'Коннор, «жодна юридична норма чи доктрина не захищені від тимчасового анулювання.» у випадку питання про право на аборт. [37]

Рішення у справі *Roe v. Wade*, таким чином, не узгоджується із загальним змістом принципів права, а також не є відображенням звичайної поведінки у суспільстві, і утверджує право, яке не є традиційним [38].

Із рішенням про анулювання прецеденту у справі *Roe v. Wade* можна не погоджуватись як з юридичної точки зору, так і з моральної точки зору на право на аборт. Зокрема, для прав людини 4го покоління ще не утворилась відповідна «традиція імплементації та суспільного визнання». В цьому випадку, використання суддями для обґрунтування рішення відповідних постулатів теорії консерватизму Берка, автоматично означало спротив визнанню права на аборт. Проте, для цілей цієї роботи це судове рішення наведене у якості наочного прикладу актуальності як самого консерватизму, так і конкретно теорії консерватизму Бьорка. Судді – консерватори Верховного Суду ухвалювали рішення зі значним застосуванням саме його тез та ідей, які виявились достатньо релевантними і у наш час, через 200 років після смерті самого Едмунда Берка.

Через те, що опозиція Бьорка радикальним змінам в суспільстві не обмежувалась лише суто політичною сферою та питаннями державного устрою, завдяки його систематизації консерватизму у цілісну теорію, її актуальність також стосується широкого кола питань – в тому числі і питання прав людини. З вищезгаданого значення прав людини четвертого покоління, можна стверджувати, що їх імплементація на практиці та закріплення у законодавстві – є саме «революційним» явищем.

3.3. Вплив теорії консерватизму Бьорка на сучасне міжнародне право. Генрі Кіссінджер як провідник ідей Бьорка в сучасності.

Далі, для цілей цієї роботи важливо звернути увагу на сам процес актуалізації ідей Едмунда Бьорка в сучасності. І одним з найбільш активних і впливових прихильників теорії консерватизму у варіації Едмунда Бьорка був Генрі

Кіссінджер.

Генрі Кіссінджер — видатний американський дипломат, політолог і державний діяч¹. Він став відомим як науковець і професор державного управління в Гарвардському Університеті, де він став відомим своїм досвідом у міжнародних відносинах і стратегічних дослідженнях.

У 1960-х роках Кіссінджер був радником із зовнішньої політики кількох політиків США, зокрема Нельсона Рокфеллера та Річарда Ніксона. Його кар'єра досягла нових висот, коли він був призначений радником з національної безпеки президентом Ніксоном у 1969 році. На цій посаді Кіссінджер мав значний вплив на зовнішню політику США, відіграючи центральну роль у таких питаннях, як війна у В'єтнамі та встановлення відносин з Китаєм.

У 1973 році Кіссінджер став держсекретарем США, і обіймав цю посаду до 1976. Під час свого перебування на посаді він домовився про кілька ключових угод, включаючи Договір про обмеження стратегічних озброєнь (SALT) з Радянським Союзом і Паризькі мирні угоди, які припинили участь США у війні у В'єтнамі.

Після відходу з уряду Кіссінджер залишався активним консультантом, автором і оратором з міжнародних справ⁸. Він написав численні книги та статті про дипломатію, стратегію та світовий порядок, що зміцнило його репутацію одного з найвпливовіших мислителів зовнішньої політики свого часу.

Таким чином, Генрі Кіссінджер лишався видатною фігурою в американській зовнішній політиці, чий вплив поширювався далеко за межі його перебування в уряді. Його ідеї концепції про міжнародні відносини та дипломатію активно обговорюються і донині.

Генрі Кіссінджера часто асоціюють із реалістичною школою міжнародних відносин, яка підкреслює примат сили, національні інтереси та важливість державної майстерності у формуванні зовнішньої політики. Як практик Realpolitik, підхід Кіссінджера до дипломатії надавав пріоритет прагматичним міркуванням над ідеологічними чи моральними проблемами.

Політика Кіссінджера як радника з національної безпеки та державного

секретаря під час адміністрацій Ніксона та Форда відображала його реалістичний світогляд. Він проводив політику розрядки у відносинах з Радянським Союзом, прагнучи врегулювати, а не ліквідувати напруженість холодної війни². Він також відіграв ключову роль у відкритті дипломатичних відносин з Китаєм, розглядаючи це як стратегічний крок для збалансування радянської влади та посилення впливу США в Азії.

Крім того, вирішення Кіссінджером таких конфліктів, як війна у В'єтнамі та арабо-ізраїльський конфлікт, продемонструвало його відданість реалістичним принципам. Він прагнув домовитися про врегулювання, яке б захищало інтереси США та підтримувало стабільність у ключових регіонах, навіть якщо це означало досягнення компромісів або взаємодію з авторитарними режимами.

Проте важливо зазначити, що підхід Кіссінджера до зовнішньої політики не був суто реалістичним. Він також включив елементи прагматизму та ідеалізму, зокрема, у своїй пропаганді угод про контроль над озброєннями та зусиллях сприяти стабільності через дипломатичні дії.

Підсумовуючи, хоча зовнішньополітичний підхід Генрі Кіссінджера був сформований на основі реалістичних принципів, він також віддзеркалював прагматичне та нюансоване розуміння міжнародних відносин. Його спадщина як консервативного реаліста залишається предметом інтерпретацій: прихильники хвалять його стратегічне бачення, а критики висловлюють занепокоєння щодо етичних наслідків його політики.

У 2012 році, Генрі Кіссінджер отримав Премію Едмунда Бьорка «За службу культурі та суспільству», і був першим номінантом на неї. Кіссінджер перетворив свою промову на невеликий маніфест, де висловився і про важливість теорії Бьорка для сучасних консерваторів:

Кіссінджер вважав консерватизм Бьорка влучним путівником у сучасних проблемах, через порівняння часів Бьорка (який жив у час, коли Французька революція була в процесі руйнування встановленого громадянського порядку та монархічного ладу. Американська революція перевернула панівний міжнародний

порядок остаточно.

Бьорк зіткнувся з консервативним парадоксом: цінності є універсальними, але, як правило, їх потрібно впроваджувати як частину процесу, тобто поступово. Якщо вони впроваджуються без поваги до історії чи обставин, вони скасовують усі традиційні обмеження. Бьорк симпатизував Американській революції, оскільки вважав її природною еволюцією англійських свобод. Бьорк виступав проти Французької революції, яка, на його думку, зруйнувала те, що було створено поколіннями, а разом з цим і перспективу органічного зростання.

Для Бьорка суспільство було і спадком, і відправним пунктом. Як він писав у своїх «Роздумах про революцію у Франції», «ідея спадковості забезпечує надійний принцип збереження та надійний принцип передачі, анітрохи не виключаючи принципу вдосконалення». Суспільство, яке живе в цьому дусі, виявить, що «в тому, що ми вдосконалюємо, ми ніколи не буваємо абсолютними новаторами; у тому, що ми зберігаємо, ми ніколи не застаріємо.» [40].

На думку Кіссінджера, розсудливість є «чеснотою в усьому, [і] в політиці першою з чеснот, і теорія Бьорка «спонукає нас скоріше мовчазно погодитися на якийсь кваліфікований план, який не досягає повної досконалості абстрактної ідеї, ніж наполягати на більш досконалому, який не може бути досягнутим, не розриваючи на шматки весь контекст співдружності. Ця різниця визначає розбіжності між консерватизмом і лібералізмом у нашому суспільстві, між розглядом історії як органічного процесу чи серії епізодів, сформованих самоволею». В цьому, за Кіссінджером, полягала різниця між консерватизмом Бьорка, , та деякими аспектами неоконсерватизму.

Різниця між цими двома напрямками часто розглядається як абстрактна дискусія про те, чи влада чи цінності є домінуючою силою в міжнародних відносинах.:

«Прихильники реалістичної зовнішньої політики карикатурно використовують німецький термін *Realpolitik*, мабуть, щоб полегшити вибір сторін. На цій карикатурі міжнародні відносини описані як серія більярдних куль, що зіткнулися, що відлітають одна від одної під кутами, які можна обчислити та вдосконалити, що визначається їхньою відносною силою. Цінності, як

стверджується, не мають відношення до «реалістичної» зовнішньої політики; баланс сил є його домінуючою або навіть єдиною рушійною силою». [40]

Альтернативний підхід часто висувається в ім'я «ідеалізму» або «орієнтованої на цінності» зовнішньої політики. Згідно з цим підходом, американські цінності є універсальними та переносними за допомогою передбачуваних механізмів і зазвичай у скінченний період часу. Стратегічні питання вирішуються в цілому шляхом аналізу внутрішніх структур. Відповідно до неоконсервативної школи думки, відносини неминуче будуть суперницькими з недосконало демократичними суспільствами; відносини, безумовно, покращаться, коли пануватиме демократія. При цьому, Кіссінджер застерігає від сліпості та надмірної універсальності такого підходу:

«Геополітичний аналіз відкидається, оскільки він припускає продовження існування неправильного управління. Ця школа думки закликає Америку поширювати свої цінності шляхом підтримки революції та, якщо необхідно, силою. Проте жоден із цих підходів, як мені здається, не відповідає тесту Бьорка щодо врахування повного розмаїття людського досвіду та складності державної мудрості» [40]

За Кіссінджером, реалістична зовнішня політика потребує сильної системи цінностей, щоб керувати нею крізь властиві їй неоднозначності обставин. Тут він звернувся, подібно до Бьорка, до християнства і релігії в цілому у якості такого орієнтира:

«Навіть Бісмарк, вищий реаліст, наголошував на вищій моральній основі реалістичної державної мудрості: «Найкраще, що може зробити державний діяч, це уважно прислухатися до кроків Бога, взятися за край Його плаща і пройти з Ним кілька кроків шляху.» [40]

За Кіссінджером, неоконсервативний підхід стверджує, що:

«мир досягається шляхом створення світу демократичних інституцій і що, якщо історія не рухається досить швидко, ми можемо рухати її вперед військовою силою. Мене хвилює те, що ця кінцева мета на практиці настільки віддалена, а метод її досягнення настільки невизначений, що це призводить до інтервенціонізму, який виснажує наше суспільство, і врешті-решт до зречення,

як у В'єтнамі, Іраку та Афганістані.»

Відповідно, як і Бьорк, Кіссінджер засуджував нерозважливість впровадження концепції ліберальної демократії, як абстрактної, (чи навіть утопічної) концепції, у суспільствах, з нею не знайомих, і без огляду на традиції, звичаї, та обставини існування таких суспільств. Отже, різниця між реалістичним підходом і абстрактним. полягає не в призначенні, а в темпі. Справа не в тому, що те, що існує, є незмінним, а в тому, що зусилля, необхідні для впровадження змін, будуть більш стійкими, якщо ми пом'якшимо далекоглядний аспект політики визнанням різноманітності та складності обставин.

За Кіссінджера говорить досвід революцій на Близькому Сході і є повчальною. Спочатку «Арабська весна» сприймалася бурхливо як регіональна революція під керівництвом молоді за принципи ліберальної демократії. Але,; розпад старого режиму неминуче несе з собою необхідність вивести з цих образ нову версію внутрішньої влади. Цей процес часто насильницький і далеко не автоматично створює традицію громадянської толерантності та індивідуальних прав; це, в кращому випадку, початок шляху до цих цілей.

Спроби трансформувати політичні структури В'єтнаму, Іраку та Афганістану в умовах конфлікту зазнали невдачі, коли американська громадська думка поставила під сумнів тривалість, вартість і неоднозначність цих зусиль. Зараз Сполучені Штати взяли на себе нову серію зобов'язань щодо формування майбутньої еволюції інших держав Північної Африки та Близького Сходу. Кіссінджер знову опонував і цим заходам з тих же позицій, що і Бьорк: « Я не ставлю під сумнів щирість чи шляхетність зусиль. Але спроба пропагувати гуманні цінності не матиме успіху, якщо її не можна буде підтримувати протягом тривалого часу. І щоб бути стійким, він має бути розміщений у рамках інших традиційних американських національних інтересів і визнання апетиту американської громадськості до розширеного втручання».

До того ж, у аналізі зовнішньої політики США, Генрі Кіссінджер відсилається на Бьорка і його головний страх – радикальні і непослідовні зміни є джерелом

тиранії:

«З розгортанням «Арабської весни» деякі з ключових питань, які необхідно вирішити, включають: чи маємо ми перевагу щодо того, які групи прийдуть до влади? Або ми агностики, поки механізми є виборчими? Якщо так, то як нам уникнути ризику плекання нового абсолютизму, узаконеного керованими плебісцитами? Які результати сумісні з основними стратегічними інтересами Америки? Чи вдасться поєднати стратегічний вихід із таких ключових країн, як Ірак і Афганістан, і скорочення військових витрат із теоріями універсального гуманітарного втручання?» [40]

Зрештою, йдеться про концепції світового порядку та людського прогресу. Екстремальна реалістична модель пропонує світ рівноваги, перемежований конфліктом. З цієї точки зору Сполучені Штати не можуть сформувати історію в напрямку гуманних чи демократичних результатів, тому що історію неможливо сформувати, а лише втілити в життя. Неоконсервативна модель замінює демократичну телеологію історії та покладає на Америку відповідальність (і здатність) підштовхувати її за допомогою дипломатії, заохочення до революції та, в крайньому випадку, за допомогою сили.

Теорія консерватизму Бьорка може зробити свій визначний внесок у подолання цього розколу. Світовий порядок держав, що охоплює врядування на основі співучасті та міжнародної співпраці, відповідно до узгоджених правил, може бути нашою надією і має бути нашим натхненням. Прогрес у цьому напрямку можливий і бажаний. Але цей прогрес, як правило, потрібно буде підтримувати через ряд проміжних етапів. У будь-який заданий проміжок часу нам зазвичай буде краще, як вважав Бьорк, «мовчазно погодитися на якийсь кваліфікований план, який не досягає повної досконалості абстрактної ідеї, ніж наполягати на більш досконалому», і ризикувати крахом і зреченням, негайно наполягаючи на остаточному. Можна зробити висновок, що Кіссінджер надає перевагу стратегії та дипломатії, які враховують складність подорожі — високість мети, а також притаманну незавершеність людських зусиль, за допомогою яких вона буде досягнута.

Спроба діяти лише на принципах влади виявиться нежиттєздатною. Але спроба пропагувати цінності без урахування культури та нюансів, а також інших нематеріальних обставин і випадку закінчиться розчаруванням і зреченням.

Розрізнення між ідеалізмом і реалізмом відкидає досвід історії. Ідеалісти не мають монополії на моральні цінності; Реалісти повинні визнати, що ідеали також є частиною реальності, стверджує Кіссінджер:

«Ми рідше будемо розчаровуватися, якщо наголошуватимемо на зовнішній політиці, спрямованій на накопичення нюансів, а не на перемогу через апокаліптичні розборки, і наші цінності виграють у довгостроковій перспективі.» [40]

Зрештою, Кіссінджер також адресував у своїй промові принцип історичної тяглості, при цьому згадавши про фактор (над)доступності інформації:

«Такі зусилля мають ґрунтуватися на усвідомленні нашої культурної спадщини, збереження якої є величезною проблемою в нашу епоху соціальних медіа та Інтернету. Покоління, які виховувалися на книгах, були змушені засвоїти концепції та осмислювати складні ідеї, що передаються в часі. Коли інформацію отримують шляхом «пошуку» в Інтернеті, надлишок інформації може перешкоджати отриманню знань і повазі до них. Коли факти виділяються з їхнього контексту та викликаються лише за потреби, вони ризикують втратити зв'язність історичної перспективи. Як писав Бьорк: «Люди не чекатимуть нащадків, які ніколи не озираються назад, на своїх предків» [40]

Отже, Генрі Кіссінджер справді зробив спробу актуалізувати спадок Бьорка у сучасному міжнародному праві. Бьорк був значно менш активний в царині міжнародного права, ніж права внутрішнього, а сам стан справ у дипломатії та міжнародному праві і близько не схожий на реалії кінця XVIII століття. Але на прикладі виступу Генрі Кіссінджера, який, явно відчув вплив теорії консерватизму Бьорка, ми можемо спостерігати, наскільки актуальними і придатними до застосування є філософсько – правові принципи, викладені Бьорком, і у наш час.

Виникнення нових ідеологій доби модерну, та прихід до влади їхніх представників у кількох країнах світу у ХХ сторіччі, часто – шляхом переворотів чи революцій, змусили по – новому оглянути доробок Едмунда Бьорка. Соціальні катастрофи у фашистських та комуністичних суспільствах, спроби переформатування суспільства, або навіть створення нового суспільства при руйнації традицій та звичаїв, їм притаманних, а також применшення чи взагалі знищення ролі релігії, зробили реакцію Бьорка на аналогічні події під час Французької Революції, зробили теорію Бьорка актуальною, чи навіть – привабливою. З урахуванням численних страждань і хаосу, принесених режимами модерних ідеологій (комунізму та фашизму), концепція поступових і акуратних змін, змін необхідних, але таких, що не стали б руйнівними для суспільства в цілому – отримала нове життя.

Консерватизм як суспільно – політична і правова течія лишається актуальним і у ХХІ сторіччі. Особливо це стосується казусів і конфліктів щодо визнання і законодавчого закріплення прав людини четвертого покоління. У наведеному в цьому розділі рішенні Верховного Суду США про анулювання прецеденту з справи *Roe v. Wade* стосовно права на аборт, судді, що виступили за рішення саме такого характеру, прямо відсилались на тези теорії консерватизму Едмунда Берка, що є прямим доказом їхньої актуальності сучасним викликам, і так само – доказом

Окремо варто виділити і те, що теорія консерватизму Бьорка є інструментом, що вказує на недоліки і ліберально – демократичного устрою, що є панівним у світі по завершенню Холодної війни.

У цьому випадку, вплив теорії Бьорка на рух реалістів у міжнародній дипломатії, був коротко проаналізований та окреслений Генрі Кіссінджером, який шляхом використання тез Бьорка, опонував можливій недалекоглядності, поспіху і небажанню урядів США враховувати суспільний контекст у країнах Близького Сходу, що стали об'єктами інтервенції США в рамках політики поширення ліберальної демократії.

ВИСНОВКИ

На підставі цього дослідження теорії консерватизму Едмунда Бьорка, нами сформульовані такі висновки:

1. Консерватизм, як явище політики, філософії та юриспруденції, є феноменом, що утворився внаслідок реакції на події Французької Революції 1789 року. При цьому, оригінально утворилися дві консервативні течії: континентальний і реакційний консерватизм де Местра, та поміркований консерватизм Едмунда Бьорка.

2. Різниця між двома вищезгаданими течіями полягала, зокрема, у різній освіті, соціальному походженні, досвіді життя у суспільстві, та релігійних поглядів авторів. На противагу суворому консерватизму де Местра, консерватизм Едмунда Бьорка не заперечував необхідність змін у суспільно – політичному устрої. Проте, Бьорк вважав, що зміни мають ґрунтуватись на чомусь сталому і перевіреному часом, а інституції (владні та державні) повинні реформуватись, але не знищуватись. Бьорк надавав високого значення релігії, як інституту впорядкування суспільства, і джерела правил та моральних норм; це і було одним з джерел того самого «суспільного досвіду». Цей підхід був в подальшому розвинений Бьорком, і перетворений у принцип історичної тяглості, «суспільства як живого організму», де минуле, майбутнє, і теперішнє є взаємозалежними. На підставі цього Бьорк відкидав будь – який радикальний напрям змін, що ґрунтувався не на цьому досвіді історичної тяглості, а на абстрактному утопізмі, продукті «чистого розуму».

3. На підставі цього Бьорк став палким ненависником Французької Революції, оскільки стверджував, що вона і є продуктом «чистого розуму» і утопічним проектом, що відкидав усі попередні надбання французького суспільства, незалежно від їхнього позитивного чи негативного характеру. Бьорк звернув увагу на опозицію революціонерів щодо ролі церкви у суспільстві, і саме це визначив умовним відступництвом від більш раннього суспільного досвіду, що призвів би до анархії та тиранії в умовах відсутності звичних моральних орієнтирів

4. Едмунд Бьорк лишив слід не тільки у політиці і філософії, а й і у праві. По суті, його погляди на право прямо виходили з вищезгаданих філософських концепцій. Бьорк не заперечував необхідності реформування системи правління, втім сформував принцип «крайньої необхідності». За умови, що народ не мав інших чинників впливу на владу, Бьорк схвалював і революційні зміни, для захисту добробуту і прав суспільства. Також, Бьорк наблизився до оформлення системи стримувань і противаг, адже наголошував на важливості окремого від впливу короля парламенту, який мав би монополію на законодавчі функції, а депутати обиралися б народом, таким чином виражаючи його інтереси. При цьому, король все одно визнавався головою виконавчої влади і верховним лідером країни, але деякі його повноваження (зокрема, призначення міністрів), на думку Бьорка, мали бути узгоджені з парламентом.

5. До ідей Бьорка повернулись після бурхливого кінця ХІХ ст. – середини ХХ ст. Через появу нових модерних ідеологій, та приходу їхніх прихильників до влади, як правило, шляхом революцій або переворотів, що за наслідками одночасно нагадували і перевершували ті, які нажахали Бьорка після Французької Революції. Бьорк став «батьком американського консерватизму», і його теорія консерватизму стала релевантною і в ХХІ ст. завдяки її впливу на провідних юристів США, зокрема, суддів Верховного Суду США. У найбільш гучному рішенні Верховного Суду США за останній час (рішення про ануляцію прецеденту у справі *Roe v. Wade*, і обмеження права на аборти шляхом дозволу ухвалювати таке законодавство на рівні штатів), судді – консерватори непрямо посилались на тези з теорії Бьорка (а у попередньому аналогічному рішенні думка головуючого судді прямо відсилалась на тези Бьорка.)

6. Особливо важливу роль у поверненні теорії консерватизму Бьорка в політичний, правовий та суспільний мейнстрим зіграв Генрі Кіссінджер, який надав теорії консерватизму Бьорка нове життя, адаптувавши її до міжнародної політики, дипломатії та права, і, в критиці уже ліберально – демократичної ідеології, вчергове наголосивши на небезпеці реформування суспільного устрою з радикальними способами і неврахуванням історичного досвіду та традицій цих суспільств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Conservatism (Stanford Encyclopedia of Philosophy). Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/conservatism/> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Burke E. Maxims and opinions, moral, political and economical, with characters, from the works of ... Edmund Burke. London : Wittingham and Roland, 1811. Т. 2. 175 с.
URL: https://books.google.com.ua/books?id=OxoFAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 29.03.2024).
3. The Gettysburg Historical Journal. 2023. Т. 22, № 7. С. 86–104.
URL: <https://cupola.gettysburg.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1313&context=ghj> (дата звернення: 01.04.2024).
4. De Maistre J. Essay on the Generative Principle of Political Constitutions. Brussels : New Direction. 51 с. URL: <https://newdirection.online/2018-publications-pdf/ND-JosephDeMaistre.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).
5. JONES, E. (2015). CONSERVATISM, EDMUND BURKE, AND THE INVENTION OF A POLITICAL TRADITION, c. 1885–1914. *The Historical Journal*, 58(4), с. 1115–1139.
URL: <http://www.jstor.org/stable/24532012> (дата звернення: 03.04.2024).
6. Roger Paden. Reason and Tradition in Burke's Political Philosophy. *History of Philosophy Quarterly*, Vol. 5, No. 1 (Jan. 1988), с. 63-77
7. Burke E. Reflections on The Revolution in France. 1790. 215 с.
URL: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/burke/revfrance.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).
8. Butler J. The works of the Right Reverend Father in God, Joseph Butler: Sermons. Oxford : Oxford University Press, 1850. 357 с.
9. Einaudi, M. (1934). The British Background of Burke's Political Philosophy. *Political Science Quarterly*, 49(4), с. 576–598. URL: <https://doi.org/10.2307/2143466> (дата звернення: 03.05.2024)
10. William L. A Speech Delivered in the Star Chamber, Concerning Pretended Innovations in the Church, 14 June 1637. Melbourne : Project Canterbury, 1637.
URL: <http://anglicanhistory.org/laud/laud1.html> (дата звернення: 04.04.2024).

11. Norman J "Edmund Burke: The First Conservative" (2013), с. 45-67.
12. Bromwich D. "The Intellectual Life of Edmund Burke: From the Sublime and Beautiful to American Independence" (2014), с. 112-135.
13. O'Brien. C.C. "The Great Melody: A Thematic Biography and Commented Anthology of Edmund Burke" (1992), с. 78-91.
14. Burke E. THE WORKS OF THE RIGHT HONOURABLE EDMUND BURKE. London, 1887. Т. 3. 326 с. URL: <https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/burke/Works03.pdf> (дата звернення: 11.04.2024).
15. Hitchens C. Reactionary Prophet. The Atlantic. 2004. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2004/04/reactionary-prophet/302914/> (дата звернення: 04.04.2024).
16. Росо́к, J. G. A. "Burke and the Ancient Constitution-A Problem in the History of Ideas." *The Historical Journal* 3, no. 2 (1960): с. 125–143. URL: <http://www.jstor.org/stable/3020472>. дата звернення: 04.04.2024)
17. Mount F. No Theatrics. London Review of Books. 2014. Т. 36, № 16. URL: <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v36/n16/ferdinand-mount/no-theatrics> (дата звернення: 04.04.2024).
18. Edmund Burke: Volume II: 1784-1797 (Writings & Speeches of Edmund Burke). Oxford : Clarendon Press, 2006. 645 с.
19. Vannatta, S. Conservatism and pragmatism in law, politics, and ethics. New York: Palgrave-Macmillan, 2014
20. Burke E. An appeal from the new to the old Whigs, : in consequence of some late discussions in Parliament, relative to the Reflections on the French revolution. London. URL: <https://archive.org/details/appealfromnewtoo00burkiala/page/8/mode/2up> (дата звернення: 15.04.2024).
21. . Burke E. LETTERS ON A REGICIDE PEACE. 434 с. URL: <http://reparti.free.fr/burke1795letters.pdf> (дата звернення: 01.05.2024).
22. Burke E. LETTER TO THE SHERIFF OF BRISTOL. Philadelphia : Hinds, Noble and Eldridge, 1904. 128 с.
23. Burke E. A letter from the Right Hon. Edmund Burke, M.P. in the kingdom of Great Britain, to Sir Hercules Langrishe: Bart. M.P. on the subject of Roman Catholics of Ireland, and the propriety of admitting them to the elective franchise, consistently with the principles of the constitution as established at the Revolution. London, 1792. 88 с.

24. . Burke E. Burke's Speech on Conciliation with America. The Macmillan Company, 1917. 76 с.
URL: <https://libarch.nmu.org.ua/bitstream/handle/GenofondUA/1183/0b1f63ebc6a968467647752f8be1b3e0.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.05.2024).
25. Burke E. Thoughts on the cause of the present discontents:. London, 1770. 61 с.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=ecco;idno=004903072.0001.000;rgn=div1;view=text;cc=ecco;node=004903072.0001.000:2#W62-00000062> (дата звернення: 17.04.2024).
26. Todd J. Civil Society and Its Discontents: The Two Pillars of Edmund Burke's Legal Philosophy. 2009. 63 с.
URL: <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=868103003064112117124103068075100092016007037010053025100074092026029100071003016108063043035060033044107113026090090084104010057048087011059000080121120013076026040042022007074103007030028103087117106099017067030098000101101072108105117078099111&EXT=pdf&INDEX=TRUE> (дата звернення: 11.04.2024).
27. Loughlin M. Burke on law, revolution and constitution. Journal of Constitutional History/ Giornale di Storia Costituzionale ,. 2015. № 29. С. 49–60. URL: https://eprints.lse.ac.uk/62782/1/M-Loughlin_Burke%20on%20law_2015.pdf (дата звернення: 09.04.2024).
28. Armitage D. Edmund Burke and Reason of State. Journal of the History of Ideas, Inc. 2000. P. 617–634.
URL: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3373615/armitage_burke.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
29. Burke E. Letters, Speeches and Tracts on Irish Affairs. Macmillan and Co, 1881.
URL: http://www.ricorso.net/rx/library/authors/classic/Burke_E/Ir_Affairs/Tracts_1763.htm (дата звернення: 11.04.2024).
30. Stanlis P. J. Edmund Burke and the Natural law. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1958. 336 с
31. Moreira I. A Filosofia Política de Edmund Burke. Lisbon : Asterr, 2012. 416 р.
32. Burke E. The Speeches Of Edmund Burke On The Impeachment Of Warren Hastings. London. 535 с.
URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.66531> (дата звернення: 10.04.2024).
33. Locke J. Two Treatises of Government. London, 1823. Т. 3.
URL: <https://www.yorku.ca/commnel/courses/3025pdf/Locke.pdf> (дата звернення: 10.04.2024).
34. Burke E. Speeches of the Right Honourable Edmund Burke in the House of Commons and in Westminster Hall. 1816. Т. 2. 494 с.
35. Moreira, I. 2024. Thinking about the Law with Edmund Burke. Religions 2023, 15, 53 с.
36. Supreme Court of the United States of America. June Medical Services, LLC v. Russo URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/19pdf/18-1323_c07d.pdf (дата звернення: 17.04.2024).

37. Supreme Court of the United States of America. Roe v. Wade URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep410/usrep410113/usrep410113.pdf> (дата звернення: 17.04.2024).
38. Hawley E. Why Edmund Burke Would Overrule Roe?. The Georgetown Journal on Law & Policy. 2022. URL: https://www.law.georgetown.edu/public-policy-journal/blog/why-edmund-burke-would-overrule-roe/#_ftn44 (дата звернення: 01.05.2024).
39. Supreme Court of the United States of America. Planned Parenthood of Southeast Pennsylvania v Casey. URL: [https://www.law.cornell.edu/wex/planned_parenthood_of_southeastern_pennsylvania_v_casey_\(1992\)](https://www.law.cornell.edu/wex/planned_parenthood_of_southeastern_pennsylvania_v_casey_(1992)) (дата звернення: 17.04.2024).
40. Kissinger H. The Limits of Universalism. URL: <https://www.henryakissinger.com/speeches/the-limits-of-universalism/> (дата звернення: 04.05.2024).